

บทที่ 1

บทนำ

1.1 สภาพปัญหา

ศาสนาเป็นปรากฏการณ์เก่าแก่ประการหนึ่งในบรรดาปรากฏการณ์ทางความคิดและความเชื่อทั้งหลายของมนุษย์ที่ยังคงสืบทอดมาจนถึงปัจจุบัน ชีวิตมนุษย์ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับศาสนา บางคนเกี่ยวข้องกับศาสนาตั้งแต่เกิดจนตาย บางคนขณะมีชีวิตอยู่อาจเห็นทางศาสนาเมื่อตายก็เห็นศาสนาไม่พ้น (จะถูกต้องมิติบริหารจัดการตามความเชื่อทางศาสนา) บางศาสนาส่งผลทางลบแก่ผู้ที่เชื่อถือ บางศาสนาสอนให้เอื้ออารีต่อเพื่อนมนุษย์โดยไม่หวังผลตอบแทน ศาสนาบางรูปแบบคือที่มาของความเศร้าใจ อย่างเช่น การฆ่าตัวตายหมู่ แม้ในศาสนาที่ถือว่าเป็นศาสนาสำคัญของโลกยังคงเคยกระทบกระทั่งกันจนลุลกลามกลายเป็นสงครามศาสนาในอดีต ซึ่งอาจถือว่าเป็นผลกระทบทางลบที่ศาสนามีต่อชีวิตของเรา ศาสนามีหลักฐานมากพอสมควรที่จะระบุว่าเกิดมายาวนานพอๆกับประวัติศาสตร์ของมนุษยชาติ ซึ่งประวัติศาสตร์ความเป็นมนุษย์ได้มาจากการตีความสิ่งที่ค้นพบทางโบราณคดี เมื่อมีการขุดพบซากมนุษย์โบราณ พบว่า การฝังศพผู้ตายไม่ใช่แต่เพียงฝังกันธรรมดาๆ เหมือนการฝังซากสัตว์ แต่มีความหมายมากกว่าการจัดการซากศพตามความจำเป็นทางธรรมชาติ เป็นสิ่งที่บ่งบอกว่ามีชีวิตอยู่บ้างอย่างอยู่เบื้องหลังการฝังศพ ความเชื่อที่ปรากฏให้เห็นร่องรอยนี้อาจตีความได้ว่า คือ ศาสนาหลักฐานในยุคก่อนประวัติศาสตร์หลายอย่างชี้ว่ามนุษย์ในสมัยนั้นมีความเชื่อบางอย่างที่อาจตีความได้ว่าคือศาสนา หรืออาจเรียกว่าศาสนาโบราณ (primitive religion)¹

ศาสนาอาจเรียกได้ว่าเป็นสถาบันสำคัญสถาบันหนึ่งที่คำจูนสังคมมนุษย์ และถือเป็นความแตกต่างที่สำคัญระหว่างมนุษย์กับสัตว์ มนุษย์มีศาสนา ส่วนสัตว์ไม่รู้จักศาสนา เมื่อสัตว์เป็นทุกข์หรือหวาดกลัว มันไม่มีที่ไป ไม่มีที่พึ่งทางใจ แต่มนุษย์เมื่อประสบภาวะเดียวกัน มนุษย์จะหันเข้าหาที่พึ่งทางใจ นั่นก็คือ ศาสนา ความรู้ในสังคมสมัยใหม่จะขัดแย้งกับศาสนา แต่ในสังคมสมัยใหม่ศาสนากลับเป็นหลักยึดเหนี่ยวที่มั่นคงหลักหนึ่งของผู้คน คนที่มีผู้ติดตามมากที่สุด

---

¹สมภาร พรหมทา, มนุษย์กับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม, 2546), น.21-

สมัยนี้ไม่ใช่ นักการเมือง หรือนักปรัชญาที่นำเสนอความคิดอย่างหลักแหลม แต่คือ นักบวชหรือคหุ
ในศาสนา²

อลัน วัตตส์ นักวิชาการด้านศาสนาสำคัญของอเมริกา เคยทำนายว่า อีกไม่นานนี้
ศาสนาจะรุ่งเรืองในอเมริกาเพราะผู้คนเริ่มอิมและเบื่อหน่ายกับวัตถุ เขายังกล่าวเล่นๆว่า อีกห้า
สิบปีคนอินเดียจะนั่งรถยนต์หรูๆ ในขณะที่คนอเมริกันหันไปนั่งสมาธิตามถ้ำ³

ในสมัยหนึ่งมนุษย์อาจขึ้นชมวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี แต่เมื่อผ่านไปสักกระยะ
มนุษย์จะเรียนรู้ว่าสิ่งที่วิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีให้แก่เราได้นั้นเป็นเพียงความสุขสบายทางวัตถุ
เนื่องจากมนุษย์ตระหนักดีว่าลึกๆ แล้วเราต้องการหลายสิ่งที่ไม่ใช่แค่เรื่องทางวัตถุ ด้วยเหตุนี้
ศาสนาจึงยังดำรงอยู่ได้อย่างมั่นคงในสังคมสมัยใหม่ที่วัตถุเจริญรุ่งเรือง และศาสนาจะเวียน
กลับมาอยู่ในใจของมนุษย์อีกครั้งเมื่อผ่านพ้นช่วงเวลาของความหลงใหลชั่วคราวทางวัตถุ เราจึง
อาจพอเข้าใจได้ว่า ศาสนาสำคัญอย่างไรต่อชีวิตมนุษย์ ศาสนาทุกศาสนาแม้จะต่างกัน
รายละเอียดแต่ก็คล้ายกันตรงที่ทุกศาสนาพูดถึงจักรวาลทั้งหมด จักรวาลตามทัศนะของ
วิทยาศาสตร์คือเครื่องจักรกลขนาดใหญ่ ในขณะที่จักรวาลตามทัศนะของศาสนาประกอบด้วย
สสารและจิต วิทยาศาสตร์พยายามเข้าใจจักรวาลด้วยการตัดแบ่งจักรวาลลงเป็นส่วนย่อยๆ ส่วน
ศาสนาศึกษาจักรวาลแบบรวมทั้งหมด ศาสนาสอนเราว่าชีวิตมนุษย์ไม่ใช่สิ่งที่มีค่าในตัวเอง แต่
ชีวิตนั้นจะมีค่าเมื่อโยงไปหาสิ่งที่ยิ่งใหญ่กว่านั้น สิ่งที่ยิ่งใหญ่ในแต่ละศาสนาสอนอาจไม่
เหมือนกัน บางศาสนาสอนว่าสิ่งนั้นคือพระเจ้า บางศาสนาสอนว่าสิ่งนั้นคือพระนิพพาน แม้จะ
ต่างกันในเรื่องคำสอนและความเชื่อ แต่ก็เหมือนกันตรงที่เมื่อใดก็ตามที่เราได้สัมผัส เราจะหลุดพ้น
ออกมาจากชีวิตที่คับแคบตันที่ เราจะหลุดจากตัวเองและไปหลอมรวมกับสิ่งรอบตัว คนที่เข้าถึง
พระเจ้าจะรักเพื่อนมนุษย์ ไม่ทำร้ายใคร คนที่เข้าถึงพระนิพพานก็เช่นกัน นี่คือ หัวใจสำคัญของ
ศาสนาที่หาไม่พบในวิทยาศาสตร์ ศาสนาทั้งหลายแม้จะสอนต่างกันแต่หัวใจของศาสนาก็
คล้ายคลึงกันคือ มุ่งสอนให้เรามองเห็นความสำคัญของ “โลกแห่งวิญญาณ (spiritual world)”⁴
แม้ว่าศาสนาสอนว่าเราควรทำให้ชีวิตในโลกนี้เป็นชีวิตที่สงบสุข แต่จุดหมายปลายทางของ
ชีวิตตามหลักศาสนาไม่ได้อยู่ที่ชีวิตอันสงบสุขในโลกนี้ พุทธศาสนาสอนเรื่องนิพพาน ศาสนาคริสต์
สอนเรื่องดินแดนสวรรค์หรืออาณาจักรของพระเจ้า ทั้งนิพพานและอาณาจักรพระเจ้าไม่ได้อยู่ใน

²สมภาร พรหมทา, เพิ่งอ้าง, น. 24-25.

³พระราชวรมนี, มองอเมริกาแก้ปัญหาไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย, 2546), น. 15.

⁴สมภาร พรหมทา, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 1, น. 32.

โลกนี้ แต่อยู่ที่ไหนสักแห่งที่ไม่ใช่โลกนี้ เมื่อผ่านยุคพระศาสดามาแล้ว ศาสนาทั้งหลายจะพัฒนาไปสู่ความเป็นสถาบัน ความเป็นสถาบันศาสนา โดยทั่วไปมักพิจารณาจากเงื่อนไขหลักๆ คือ (1) คำสอนของพระศาสดาซึ่งเริ่มกลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ผู้นับถือศาสนาต้องเคารพยำเกรง สถานภาพของพระศาสดามักจะกลายมาเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์อยู่เหนือความเคลือบแคลงสงสัย มักได้รับการอธิบายในเชิงตำนานที่เต็มไปด้วยเรื่องราวของอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แม้ระยะแรกพระศาสดาดูจะมีลักษณะเป็นมนุษย์ธรรมดา เมื่อผ่านมาสู่ยุคหนึ่งพระศาสดาจะได้รับการเชิดชูจนไม่ใช่มนุษย์ธรรมดา (2) มีกลุ่มคนบางกลุ่มโดยทั่วไปมักจะเป็นนักบวชที่ทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างคำสอนในศาสนากับประชาชน ซึ่งบทบาทเป็นผู้รับผิดชอบหรือผูกขาดความชอบธรรมที่จะให้คำอธิบายแก่นี้อาคำสอนของพระศาสดา การที่ศาสนาพัฒนามาเป็นสถาบันทำให้ลักษณะดั้งเดิมของศาสนาบางอย่างเปลี่ยนไป ศาสนาเริ่มจะสนใจกับทางโลกมากขึ้น ขณะที่ความสนใจในโลกแห่งวิญญานเริ่มลดลง เช่น พระสงฆ์ในพุทธศาสนาแม้จะยึดมั่นในอุดมคติของพุทธศาสนาที่ว่าพระนิพพานคือเป้าหมายสูงสุดของชีวิต แต่ในทางปฏิบัติพระสงฆ์จำนวนมาก จะให้ความสนใจกิจกรรมด้านการศึกษา วัฒนธรรม จารีตประเพณี มากกว่าการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงความหลุดพ้นอย่างสมัยพุทธกาล⁵

ในบรรดากิจกรรมทางโลกที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ การเข้าไปเกี่ยวข้องกับการเมือง การปกครอง ประเทศมุสลิมมักใช้หลักความเชื่อในทางศาสนาเป็นแม่แบบของกฎหมาย ศาสนาคริสต์นิกายโรมันคาทอลิกสมัยหนึ่งเคยมีอิทธิพลเหนือการเมือง แม้แต่พุทธศาสนานิกายเถรวาทที่นับถือในประเทศไทย พม่า ศรีลังกา พระสงฆ์จำนวนหนึ่งก็เห็นว่าเป็นหน้าที่ของตนที่จะต้องเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครอง เช่น การที่พระสงฆ์ออกมาเรียกร้องให้บัญญัติในรัฐธรรมนูญให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ หรือกรณีพระสงฆ์พม่ากับรัฐบาลทหารของพม่าในปัจจุบัน จะเห็นว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่ซับซ้อน ศาสนามองได้สองแง่ คือ ศาสนาเป็นเรื่องของความเชื่อความศรัทธาในจิตใจ ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับคนแต่ละคนในฐานะแนวทางในการดำเนินชีวิต และศาสนาในแง่สถาบัน ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับสังคมและผู้คนในวงกว้างและมักมีผลต่อวัฒนธรรม จารีตประเพณี หรือแม้กระทั่งกฎหมาย อย่างไรก็ตาม หัวใจของศาสนาที่แท้จริงก็คือ ความเชื่อความศรัทธาในจิตใจ

ศาสนาและความเชื่อ จึงมีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ การยอมรับในอำนาจเหนือธรรมชาติ ซึ่งอาจเป็นพระเจ้า เทพเจ้าที่เป็นความจริงสูงสุด และมีการยอมรับและนำมาปฏิบัติเพื่อความสัมพันธ์กับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ แม้บางครั้งเป็นความเชื่อที่ไม่สามารถจะหาคำตอบอย่างเป็นเหตุ

⁵ สมภาร พรหมทา, อ่างแล้ว เจริญธรรมที่ 1, น.30-35.

เป็นผลมาอ้างอิงได้อย่างข้อพิสูจนทางวิทยาศาสตร์เพราะเป็นความเชื่อความศรัทธาด้วยเหตุที่ ต้องการจะเชื่อ อันเกิดจากแรงจูงใจภายในจนกลายเป็นความศรัทธาและความเชื่อที่เกิดจากการ ยอมรับว่าสิ่งหนึ่งมีอยู่หรือเป็นอยู่จริง ความเชื่อและความศรัทธาจึงเป็นลักษณะสำคัญของศาสนา และความเชื่อ การที่มนุษย์จะยอมรับนับถือศาสนาหรือความเชื่อได้นั้นต้องเกิดจากความต้องการ ทางจิตวิญญาณของผู้นั้นเองมิใช่เป็นเพราะถูกสั่งให้เชื่อ ความเชื่อความศรัทธาต้องเกิดจากความ สัมผัสใจปราศจากการบังคับหรือขู่เข็ญ ไม่มีใครจะถูกบังคับให้ศรัทธาในเรื่องใดโดยที่บุคคลนั้นไม่ มีความเชื่อความศรัทธาในเรื่องนั้น บุคคลควรจะมีการแสวงหาที่พึ่งทางจิตวิญญาณด้วยความคิด ของตนเอง

ความเชื่อความศรัทธาของมนุษย์ได้รับการยอมรับในฐานะพื้นฐานของสิทธิมนุษยชน จากการที่บุคคลได้ใช้ความคิดของตนเลือกที่จะยึดมั่นศรัทธาในสิ่งที่ได้ประสบมาสอดคล้องกับ มโนธรรมของตนเอง รวมถึงการเลือกที่จะนับถือศาสนาหรือความเชื่อ ดังคำพูดของ โซเรน เกียวกี การ์ด (Soren Kierkegaard) (ค.ศ.1813-55) นักปรัชญาศาสนาชาวเดนิช ที่กล่าวว่า “มนุษย์ที่ แท้จริง ต้องมีอิสรภาพในทางเลือกและเป็นอิสระจากความต้องการ”

คุณค่าภายในของมนุษย์ทุกคน คือ ความศรัทธาที่ไม่สามารถจะถูกล่วงละเมิดได้ ไม่ ว่าจะโดยการบังคับให้เชื่อหรือบังคับให้ปฏิบัติตามศาสนาหรือความเชื่อใดๆ เพราะเท่ากับเป็นการ ปฏิเสธศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ เมื่อเสรีภาพในศาสนาและเสรีภาพอื่นของบุคคลได้รับการ รับรองจากรัฐแล้ว ย่อมเป็นการรับรองว่าเป็นสิทธิตามกฎหมายที่รัฐจะล่วงละเมิดมิได้ และ บุคคลย่อมมีสิทธิที่จะมีหรือเลือกที่เชื่อในศาสนาหรือความเชื่อตามเจตจำนงของตน ความเชื่อ และความศรัทธาในศาสนาถือเป็นสิทธิตามธรรมชาติ ประการหนึ่งที่กำลังอยู่แล้วก่อนที่จะมีการ จัดตั้งรัฐขึ้นมา เป็นสิทธิขั้นมูลฐานที่เก่าแก่ที่สุด ความเชื่อหรือความศรัทธาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับ เสรีภาพทางความคิดของมนุษย์ในการแยกแยะความผิดถูก ชั่วดี อันมีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคนมาแต่ กำเนิด สามารถเลือกที่จะเชื่อในสิ่งที่ถูกได้โดยไม่ต้องให้มนุษย์คนใดมาบังคับแต่ประการใด จึง เกิดแนวคิดที่ว่า ความเชื่อทางศาสนาเป็นความเชื่อของปัจเจกชน เมื่อใดที่รัฐเข้ามาก้าวภายใน เรื่องศาสนา ย่อมหมายความว่ารัฐกำลังแสวงหาอำนาจอันเกินควร จนในที่สุดจึงนำไปสู่สิทธิ เสรีภาพที่จะเรียกร้องในความเชื่อและความศรัทธาในทางศาสนาที่รัฐยอมรับในความเชื่อที่ แตกต่างทางศาสนาของประชาชน และได้ก่อให้เกิดการร่างเอกสารระหว่างประเทศและ รัฐธรรมนูญ เพื่อเป็นหลักประกันเสรีภาพในศาสนาอันเป็นเสรีภาพที่ได้รับการรับรองและคุ้มครอง เพื่อกำหนดให้รัฐมีพันธะหน้าที่ในการดูแลคุ้มครองการใช้เสรีภาพของประชาชนโดยเป็นการจำกัด อำนาจมหาชนของรัฐในการแทรกแซงขอบเขตของเสรีภาพ (Status Negativus) เสรีภาพใน ศาสนาจึงเป็นเสรีภาพอันปลอดจากการบังคับในเรื่องความเชื่อในศาสนาและการแสดงออกใน

ความเชื่อ กล่าวคือ รัฐจะบังคับให้บุคคลนับถือศาสนาใดศาสนาหนึ่งที่รัฐต้องการไม่ได้และจะต้องงดเว้นการกดขี่ทางศาสนาหรือด้วยวิธีการห้าม ไม่ว่าจะโดยการออกกฎหมายหรือใช้อำนาจในทางปฏิบัติไม่ให้บุคคลแสดงออกในความเชื่อทางศาสนา รวมถึงเสรีภาพในการปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของเขา

ประเทศไทยถือเป็นประเทศที่ไม่ได้มีการกีดกันสิทธิเสรีภาพของบุคคลในการนับถือศาสนาและปฏิบัติตามศาสนา เป็นประเทศที่มีประชากรที่นับถือพระพุทธศาสนาถึงร้อยละ 95 ของประชากรทั้งหมดในประเทศ แต่เมื่อพิจารณาบทบาทและความสำคัญของสตรีในพระพุทธศาสนา พบว่า สตรีมีบทบาทสำคัญส่วนใหญ่นี้คือ การให้ความสนับสนุนเท่านั้น ทั้งที่ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างก็มีความรับผิดชอบร่วมกันต่อสังคมในฐานะผู้นำความเจริญมาสู่สังคมได้เท่ากัน ในทางศาสนาผู้หญิงก็ควรมีบทบาทและมีส่วนร่วมในการเผยแพร่และสร้างความเจริญในคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาได้เช่นกัน พระพุทธองค์ทรงฝากพระพุทธศาสนาไว้กับพุทธบริษัทสี่ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ว่าความเจริญหรือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาขึ้นอยู่กับพุทธบริษัทสี่ แต่ประเทศไทยไม่เคยมีการประดิษฐานภิกษุณีสงฆ์มาตลอดระยะเวลากว่า 700 ปี เพียงแต่มีสตรีชาวพุทธที่บวช เรียกว่า “แม่ชี” ซึ่งปลงผม นุ่งหม้อขาว และมักสมาทานศีล 8 ไม่มีหลักฐานแน่ชัดว่าแม่ชีเกิดขึ้นในสมัยใด แต่มีหลักฐานที่เก่าแก่ที่สุดเป็นหลักฐานจากบันทึกของพวกมิชชันนารี ในสมัยอยุธยาตอนปลาย ซึ่งแสดงให้เห็นว่า แม่ชีมีในสังคมไทยอย่างน้อยเป็นเวลา 400 ปีแล้ว เมื่อประเทศไทยไม่เคยมีการอุปสมบทภิกษุณีมาก่อน ผู้หญิงจึงถูกจำกัดอยู่เฉพาะการเป็นอุบาสิกาและมักจะปฏิบัติตนรักษาศีลมากกว่าจะเข้าใจธรรมะได้เองแท้ ด้วยระบบการศึกษาพระพุทธศาสนาที่อ่อนแอไม่เอื้ออำนวยให้สตรีชาวพุทธเข้าใจหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธศาสนาได้เองแท้ ทำให้ผู้หญิงมีปัญหามากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงไม่มีโอกาสได้บวชเรียนเหมือนผู้ชายจึงขาดการศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงซึ่งจะเห็นว่าบทบาทของผู้หญิงไทยส่วนใหญ่ คือ การสนับสนุนปัจจัยสี่ วัตถุทาน เท่านั้น แต่หากมองกลับไปในสมัยพุทธกาล ผู้หญิงสามารถอุทิศชีวิตของตนให้กับพระพุทธศาสนาเหมือนเช่นผู้ชายก็ด้วยการอุปสมบทเป็นภิกษุณี และผู้หญิงยังได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่ามีความเป็นเลิศในทางพระวินัย การแสดงธรรม การระลึกชาติได้ เป็นต้น ซึ่งผู้หญิงสามารถพิสูจน์ได้ว่า ตนมีความสามารถที่จะเป็นผู้รับใช้พระพุทธศาสนาได้ดีเท่ากับผู้ชายเช่นกัน และผู้หญิงในสังคมไทยถือเป็นผู้ปฏิบัติพระพุทธศาสนาในระดับต่างๆกัน โดยเฉพาะการใส่บาตรพระภิกษุในตอนเช้าเกือบ 80 เปอร์เซ็นต์เป็นผู้หญิง ผู้หญิงจึงเป็นกำลังสำคัญในการสนับสนุนคณะสงฆ์ และยังมีผู้หญิงบางกลุ่มที่เน้นการปฏิบัติธรรม ถือนิสสัย ในรูปแบบของ “แม่ชี” หรือ “ชีพรหมณ์” เมื่อเปรียบเทียบระหว่างผู้ชายกับผู้หญิง พบว่า ผู้หญิงจะใช้เวลาในการปฏิบัติกิจทางพระศาสนามากกว่าผู้ชาย สตรีที่มีความ

สนใจการศึกษาธรรมะและปฏิบัติทางศาสนาจึงนิยมบวชชีพราหมณ์ อันเป็นภาพสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการที่จะใช้ชีวิตทางศาสนาของผู้หญิง เมื่อมีการบวชชีพราหมณ์ตามวัดต่างๆ แต่ละครึ่งจำนวนมากๆ ส่วนใหญ่มักเป็นผู้หญิง

ด้วยสภาพปัญหาที่ผู้หญิงต้องเผชิญในทางโลกศาสนาซึ่งเป็นปัญหาซับซ้อนและผู้หญิงยังต้องเผชิญกับปัญหาทางสังคม รวมทั้งท่าทีของรัฐที่แสดงออกผ่านองค์กรของรัฐอันเป็นปัญหาสำคัญและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาศักยภาพของผู้หญิงในทางศาสนา โดยเฉพาะแม่ชีที่ปรากฏตัวอยู่ในสังคมพุทธศาสนาในประเทศไทยในปัจจุบัน รัฐบาลไม่ได้ให้ความสนใจต่อสตรีในพุทธศาสนา แม่ชีจึงเป็นกลุ่มสตรีชาวพุทธกลุ่มเล็กๆ ที่ได้รับการยอมรับและการสนับสนุนอย่างแท้จริงจากรัฐ ทั้งยังไม่มีสถานะของการเป็น “นักบวช” เป็นแต่เพียงอุบาสิกาที่รักษาศีล 8 เท่านั้น กรมการศาสนาจึงไม่มีความรับผิดชอบต่อแม่ชี ทั้งที่แม่ชีเป็นสตรีชาวพุทธที่มีความพยายามจะดำเนินวิถีชีวิตของการเป็นนักบวชสตรี ในการประชุมของอนุกรรมการแผนหลักสตรี พุศ. ๒๕๓๖ แม่ชีเป็นเพียงชนกลุ่มน้อย การเน้นเรื่องแม่ชีเป็นการเน้นปัญหาของชนกลุ่มน้อย ซึ่งไม่น่าจะแก้ปัญหาสตรีชาวพุทธส่วนใหญ่ได้ แต่หากมองกลับกัน แม่ชีแม่จะเป็นชนกลุ่มน้อยแต่ก็เป็นตัวแทนของสตรีส่วนมากที่พยายามดำเนินชีวิตทางศาสนา⁶ แต่ก็ยังไม่ได้รับการดูแลจากรัฐเมื่อแม่ชีไม่ได้รับการดูแลจากรัฐเพราะองค์กรของรัฐ ไม่ถือว่าแม่ชีเป็น “นักบวช” จึงทำให้สตรีชาวไทยที่มีความรู้ความสามารถทางศาสนาและมีความประสงค์จะเข้ามาใช้ชีวิตการเป็นนักบวชตามหลักการทางพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงจึงต้องแสวงหาการบวชสตรีที่ถูกต้องนั่นก็คือ การอุปสมบทเป็นภิกษุณี ด้วยการเดินทางไปยังประเทศที่มีการบวชภิกษุณีสายเถรวาทซึ่งเป็นสายที่คนไทยชาวพุทธส่วนใหญ่นับถือ และเป็นประเทศเพื่อนบ้านที่ใกล้เคียงกับประเทศไทยมากที่สุดคือ ประเทศศรีลังกา ซึ่งสตรีชาวไทยที่ได้รับการบวชเป็นภิกษุณีสายเถรวาทเมื่อเดินทางกลับเข้ามาใช้ชีวิตการเป็นนักบวช(ภิกษุณี)ในประเทศไทย กลับได้รับการต่อต้าน คัดค้าน จากภาครัฐและจากมหาเถรสมาคม ด้วยสาเหตุเพียงว่าภิกษุณีได้ขาดสายหรือสูญสิ้นไปจากประเทศไทยแล้ว การสืบสายการบวชภิกษุณีไม่มีอีกต่อไป อีกทั้งคำสั่งสมเด็จพระสังฆราชฯ พ.ศ. 2471 ยังห้ามมิให้พระเถรในคณะสงฆ์ไทยบวชสตรีเป็นภิกษุณี ซึ่งคำสั่งดังกล่าวยังคงมีผลบังคับใช้ จึงทำให้ทั้งภาครัฐ มหาเถรสมาคม นักวิชาการบางท่านหรือแม้แต่ประชาชนบางกลุ่มที่ไม่ประสงค์จะออกนามต่างออกมาต่อต้านคัดค้านท่าต่อการที่สตรีชาวไทยคนหนึ่งได้รับการอุปสมบทเป็นภิกษุณีซึ่งกระทำอย่างถูกต้องในต่างประเทศและมีความประสงค์ที่จะเข้ามาใช้ชีวิตการเป็นนักบวชในประเทศของ

⁶ นโยบายและแผนงานหลักสตรีระยะยาว (พ.ศ. 2535-2554), โดยคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ (กสส.) สำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี พ.ศ. 2537, น. 10-7.

คนเท่านั้น เมื่อมีนักวิชาการหลายท่าน ต่างให้ความเห็นที่ว่า การบวชเป็นภิกษุณีนั้นสามารถกระทำได้ เพราะเป็นสิทธิในเสรีภาพของการนับถือศาสนาและการแสดงออกซึ่งศาสนาของบุคคล หากการแสดงออกซึ่งศาสนาที่ตนนับถือมิได้ทำให้สังคมเดือดร้อนหรือเป็นภัยต่อสังคมแล้ว ย่อมเป็นสิทธิที่สามารถกระทำได้ จึงทำให้กระแสการต่อต้านและคัดค้านเบาบางลง แม้กระนั้นก็ตาม หากพิจารณาถึงการที่สตรีไทยคนหนึ่งมีความมุ่งมั่นที่จะรับใช้พระศาสนาในระดับความคิดทางจิตวิญญาณที่มีมากกว่าฆราวาสทั่วไป ด้วยการเลือกที่จะใช้ชีวิตการเป็นนักบวช(ภิกษุณี) หรืออาจจะรวมถึงสตรีไทยหลายๆคนที่มีความมุ่งมั่นต่อการดำเนินวิถีชีวิตในพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริงอย่างเช่น “แม่ชี” การเลือกที่จะบวชถือเป็นเสรีภาพในการเลือกนับถือศาสนาตามกติกา ระหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง ข้อบทที่ 18 หรือไม่ หากการเลือกที่จะบวชมีความหมายตามข้อบทที่ 18 ของกติกาฯ ดังกล่าว นั้นย่อมหมายความว่า การที่รัฐมีคำสั่งห้ามมิให้มีการบวชสตรีเป็นภิกษุณีย่อมขัดกับพันธกรณีระหว่างประเทศดังกล่าว อีกทั้งประเทศไทยเข้าเป็นภาคีในอนุสัญญาว่าด้วยการขจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ การห้ามดังกล่าวจะถือเป็นการกีดกันสตรีในการเข้าสู่การเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนาหรือไม่ และพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่ ๒) พ.ศ. 2535 ที่บัญญัติคำว่า คณะสงฆ์ให้หมายถึง เฉพาะ ภิกษุ สามเณร เท่านั้น เมื่อศึกษาในพระไตรปิฎกจะพบว่า คณะสงฆ์หมายถึง ภิกษุ ภิกษุณี จะถือว่าพระราชบัญญัตินี้ขัดกับพระไตรปิฎกและถือเป็นการเลือกปฏิบัติต่อสตรี(ภิกษุณี)หรือไม่ และถือเป็นความไม่เท่าเทียมกันต่อหน้ากฎหมายหรือไม่

การเลือกปฏิบัติต่อสตรี จึงเป็นลักษณะที่มีอยู่ทั่วไปในทุกๆ สังคม อคติและอุปสรรคที่สตรีต้องเผชิญเกือบจะเหมือนกันก็คือ การจำกัดสิทธิของสตรีทั่วโลกเกิดจากอคติทางศาสนา สตรีนั้นถูกถือว่าเป็นบ่อเกิดของบาปทั้งหมดในโลก และยังถูกหาว่าเป็นผู้นำความโชคร้ายมาสู่บุรุษทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ยังมีบางความเชื่อที่ว่าสตรีไม่อาจจะบรรลุถึงความหลุดพ้นได้ คือ สตรีต้องเกิดใหม่เป็นบุรุษเสียก่อนจึงจะสามารถบรรลุถึงความหลุดพ้นได้ ลัทธิทางศาสนาบางลัทธิห้ามมิให้สตรีอ่านคัมภีร์ศาสนา ทั้งยังถูกห้ามมิให้เข้าไปในศาสนสถานอีกด้วย สตรีมีส่วนร่วมทางศาสนาเฉพาะในบ้านของตน โดยประกอบพิธีร่วมกับครอบครัว อุปสรรคที่ขัดขวางมิให้สตรียกระดับทางศีลธรรมและทางจิตวิญญาณ ยังคงมีระดับที่แตกต่างกันในส่วนต่างๆทั่วโลก พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ตรงข้ามกับลัทธิทางศาสนาข้างต้น เพราะพระพุทธเจ้าเป็นศาสดาองค์แรกๆที่ให้โอกาสสตรีให้เท่าเทียมบุรุษในการพัฒนาทางจิตใจและจิตวิญญาณ แม้พระองค์จะชี้ให้เห็นว่าสตรีมีข้อบกพร่องก็ตามแต่ก็ทรงยอมรับถึงความสามารถของสตรี หลักฐานที่สามารถยืนยันว่า สตรีสามารถพัฒนาจิตและบรรลุถึงนิพพานได้มากเท่ากับบุรุษ คือ พระเถรีหรือภิกษุณี พระพุทธเจ้าทรงเปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ในขอบเขตทางศาสนา โดยยอมรับ

การมีภิกษุณีสงฆ์ ซึ่งภิกษุณีสงฆ์ทำให้สตรีพบช่องทางใหม่ๆ ในทางวัฒนธรรม การบริการสังคม และการมีโอกาสอย่างเพียงพอที่จะทำประโยชน์แก่สาธารณชนและได้ช่วยยกระดับสถานภาพของสตรีให้สูงมากยิ่งขึ้น

การที่ภาครัฐและสังคมจะให้การสนับสนุนต่อการที่สตรีไทยมุ่งมั่นต่อการดำเนินวิถีชีวิตอย่างนักบวชนั้นเป็นสิ่งที่ดีสำหรับสตรีและเด็กหญิงชาวไทย ซึ่งปัจจุบันผู้หญิงต้องเผชิญปัญหาต่างๆ ทั้งจากการคุกคามทางเพศ ความรุนแรงทางสังคม และภาวะเศรษฐกิจ การที่ภาครัฐมหาเถรสมาคมหรือประชาชนบางกลุ่มที่ยังไม่เข้าใจต่อประโยชน์ของการมีภิกษุณีในพระพุทธศาสนาออกมาต่อต้านคัดค้านผู้หญิงไทยคนหนึ่งที่มีความมุ่งมั่นต่อการใช้ชีวิตอย่างนักบวชด้วยเหตุผลที่ไม่อาจอ้างหลักการทางกฎหมายที่จะนำมาใช้จำกัดสิทธิของสตรีไทยในการนับถือศาสนา อีกทั้งประเทศไทยได้เข้าเป็นภาคีสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ รวมทั้งเข้าเป็นภาคีในสนธิสัญญาระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนหลายๆ ฉบับ อย่างเช่น อนุสัญญาว่าด้วยการจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิพลเมืองและสิทธิทางการเมือง กติการะหว่างประเทศว่าด้วยสิทธิทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เป็นต้น ซึ่งสนธิสัญญาแต่ละฉบับที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีล้วนตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิทธิมนุษยชนทั้งสิ้น การที่ประเทศไทยซึ่งเป็นสังคมประชาธิปไตย มีรัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุด และรัฐธรรมนูญได้บัญญัติส่งเสริมให้สิทธิเสรีภาพในการนับถือศาสนา และให้ผู้หญิงและผู้ชายต่างมีสิทธิเสมอภาคเท่าเทียมกัน ซึ่งการอุปสมบทเป็นภิกษุณีเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงประทานให้กับสตรีชาวพุทธที่มีความประสงค์จะอุทิศชีวิตในทางพระพุทธศาสนา ด้วยเหตุผลเพียงประการเดียว คือ การที่ผู้หญิงสามารถที่จะบรรลุธรรมและพัฒนาศักยภาพทางจิตวิญญาณของตนได้ด้วยตนเองโดยไม่ต้องพึ่งพานุตรชายหรือสามี เหมือนอย่างเช่นค่านิยมพราหมณ์อินเดียสมัยก่อนพระพุทธกาล ที่มีทั้งวัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมที่กดขี่สตรี ไม่ให้สตรีเข้าประกอบพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งหากเปรียบเทียบกับสมัยปัจจุบันก็คือ การยึดกฎเกณฑ์ จารีตประเพณีต่างๆ จนมองข้ามสิทธิอันชอบธรรม รวมถึงความรู้ความสามารถของผู้หญิงที่สามารถจะเป็นผู้เข้ามาช่วยเผยแผ่พระพุทธศาสนา และมีความสามารถได้เท่าเทียมกับผู้ชายเหมือนอย่างเช่นที่พระพุทธองค์ทรงเห็นแล้ว จนยอมให้ผู้หญิงอุปสมบทเป็นภิกษุณีได้ด้วยเหตุผลเพียงว่า ผู้หญิงก็สามารถบรรลุธรรมได้เช่นเดียวกับผู้ชาย แต่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยกลับพยายามละทิ้งจุดมุ่งหมายสูงสุดทางพระพุทธศาสนาที่เปิดโอกาสให้บุคคลทุกคนไม่ว่าหญิงหรือชายมีสิทธิที่จะบรรลุธรรมได้ด้วยตนเอง ไม่ต้องพึ่งพานุตรชายเหมือนค่านิยมของสังคมไทยในปัจจุบันที่บุตรชายต้องบวชให้บิดามารดาเพื่อตอบแทนพระคุณอันเป็นการยอมรับวัฒนธรรมอินเดีย หรือค่านิยมพราหมณ์ที่บิดามารดาจะไปสวรรค์ได้ด้วยอาศัยบุตรชาย ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นแล้วว่าผู้หญิงก็สามารถ

จะบรรลุลหรรณหรือบวชเป็นภิกษุณีได้เช่นเดียวกับผู้ชาย ดังนั้น รัฐควรจะหันมาทบทวนและส่งเสริมให้โอกาสสตรีไทยได้เข้ามาใช้ชีวิตนักรบวชในทางพระพุทธศาสนา ซึ่งย่อมจะเป็นการช่วยจรรโลงให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเข้มแข็งและให้ครบพุทธบริษัทสี่ เพื่อให้สังคมไทยมีความสุขสงบสุขมากขึ้นเพราะผู้หญิงมีความละเอียดอ่อนและเข้าใจปัญหาต่างๆ มากกว่าผู้ชาย การที่สังคมพุทธศาสนาจะมีนักบวชผู้หญิงหรือภิกษุณีให้เข้ามาช่วยพัฒนาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของบุคคลในสังคมย่อมเป็นสิ่งที่ดีที่รัฐไม่ควรจะมองข้าม ดังจะเห็นได้จากรัฐบาลศรีลังกาและพระเถระผู้ใหญ่ในศรีลังกาต่างมองเห็นปัญหาดังกล่าว จึงร่วมกันผลักดันส่งเสริมให้มีการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีขึ้นในประเทศศรีลังกา หากภาครัฐและมหาเถรสมาคมต่างเห็นว่าการมีภิกษุณีในประเทศไทยจะช่วยกันจรรโลงให้พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมีความเจริญรุ่งเรือง สังคมมีความสุขมากขึ้น ควรช่วยกันรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย เพื่อให้สตรีไทยได้มีสิทธิที่จะบรรลุลหรรณได้ด้วยตนเอง สิทธิอันชอบธรรมที่พระพุทธเจ้าประทานให้กับผู้หญิงมากกว่าการยึดติดกับกฎเกณฑ์หรือหลักวิธีการบวชจนทำให้ประเทศเพื่อนบ้านของไทยที่นับถือศาสนาพุทธและมีภิกษุณีสงฆ์ด้วยมองว่าประเทศไทยยังเป็นสังคมที่ยังมีการกีดกันผู้หญิงในทางพุทธศาสนา ซึ่งย่อมจะทำให้ประเทศไทยถูกมองว่าไม่ปฏิบัติตามพันธกรณีระหว่างประเทศซึ่งประเทศไทยต้องหามาตรการบริหารจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีและให้สิทธิแก่สตรีไทยที่ได้รับโอกาสในการศึกษาและปฏิบัติธรรมได้อย่างเต็มความสามารถเหมือนอย่างเช่นผู้ชายได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

เพื่อให้ภาครัฐหันมาส่งเสริมและสนับสนุนการเปิดโอกาสให้สตรีไทยได้บวชเป็นภิกษุณีอันเป็นสิทธิโดยชอบธรรมที่ผู้หญิงควรจะได้รับเช่นเดียวกับผู้ชายที่สามารถบวชเป็นภิกษุได้ โดยให้รัฐสร้างความเข้าใจอย่างถูกต้องและชัดเจนของหลักการทางพระพุทธศาสนาให้แก่ประชาชนได้เข้าใจต่อผลของการมีภิกษุณีในสังคมไทย ซึ่งสตรีมีสิทธิที่จะบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาได้เพราะเป็นสิทธิอันชอบธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงประทานอนุญาตให้แก่ผู้หญิงชาวพุทธ การที่รัฐบาลและมหาเถรสมาคมพยายามมิให้มีการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย หรือพยายามที่จะปิดโอกาสของผู้หญิงไทยมิให้ดำเนินวิถีชีวิตอย่างนักบวชหรือภิกษุณี ด้วยการกล่าวอ้างว่าประเทศไทยไม่มีภิกษุณี ภิกษุณีได้ขาดหายไปจากประเทศไทยนานแล้ว การบวชภิกษุณีเป็นไปไม่ได้ในประเทศไทย การกล่าวอ้างเช่นนี้จึงไม่มีเหตุผลเพียงพอที่ปิดกั้นสิทธิของผู้หญิงไทยที่จะอุทิศชีวิตของตนในการบวชเป็นภิกษุณีได้ เพราะประเทศเพื่อนบ้านเรา อย่างประเทศศรีลังกา อินเดีย เวียดนาม ไต้หวัน จีน เกาหลี ต่างก็มีภิกษุณีแทบทั้งสิ้น เมื่อประเทศไทย

ไม่มีพระภิกษุณีที่จะเป็นพระอุปัชฌาย์ในการบวชสตรีได้ ทำไมเราไม่เชิญพระภิกษุณีที่จะเป็นพระอุปัชฌาย์มาทำการบวชให้สตรีไทยที่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณี นี่เป็นเหตุผลหนึ่งของการศึกษาถึงสิทธิของสตรีไทยในทางพุทธศาสนาของประเทศไทยว่า สตรีไทยควรได้รับสิทธิอันชอบธรรมในการบวชเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยหรือไม่ การศึกษานี้มิได้ศึกษาว่าประเทศไทยมีภิกษุณีได้หรือไม่ได้ตามพระธรรมวินัย แต่จะศึกษาว่า ผู้หญิงมีสิทธิที่จะบวชเป็นภิกษุณีในทางพระพุทธศาสนาในสังคมไทยได้หรือไม่ ตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคี โดยเฉพาะสิทธิในเสรีภาพของการถือศาสนา การเลือกนับถือศาสนาด้วยการเลือกที่จะบวชเป็นนักบวช (ภิกษุณี) ในพระพุทธศาสนา การแสดงออกซึ่งการถือศาสนา และการได้รับการรับรองคุ้มครองอย่างเท่าเทียมกันทางกฎหมายของสตรีไทย(แม่ชี ภิกษุณี) ในพระพุทธศาสนา

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

ศึกษาความเป็นมาและความหมายของสิทธิมนุษยชน สิทธิ เสรีภาพ ความเสมอภาคศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ ศึกษาความเป็นมาของการเกิดภิกษุณีตั้งแต่ในสมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน ศึกษาวิธีการบวชความเป็นไปได้และสภาพปัญหาการบวชภิกษุณีในประเทศไทย สิทธิของสตรีไทยที่จะได้รับโอกาสบวชเป็นภิกษุณีได้หรือไม่ และวิเคราะห์ปัญหาสิทธิและสถานะของภิกษุณีไทย โดยศึกษาพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนโดยเฉพาะสิทธิสตรีและสิทธิเสรีภาพในการถือศาสนา ความเสมอภาคเท่าเทียมกันทางกฎหมายระหว่างชายและหญิงตามพันธกรณีระหว่างประเทศที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคี และพิจารณากฎหมายภายในของประเทศไทยต่อการปรับให้เข้ากับพันธกรณีระหว่างประเทศ ว่าขัดกับพันธกรณีระหว่างประเทศหรือไม่

1.4 วิธีการศึกษา

ศึกษาเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง หนังสือทั้งความรู้ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ รายงานการวิจัย วิทยานิพนธ์ สื่อทางอิเล็กทรอนิกส์ อินเทอร์เน็ต บทสัมภาษณ์ บทความต่างๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ความเห็นทางวิชาการ รวมถึงพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาสิทธิสตรีไทยภายใต้พันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชน กรณีศึกษาสิทธิสตรีในพระพุทธศาสนา จำเป็นต้องศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา โดยเฉพาะการศึกษาประวัติความเป็นมาที่เกี่ยวกับแม่ชีและภิกษุณีและสตรีในพระพุทธศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่จะมีการศึกษาในเชิงสังคมศาสตร์ และจากในพระไตรปิฎก ซึ่งพอจะนำมาใช้ประกอบการศึกษาในงานวิจัยนี้ โดยจะศึกษาเอกสารที่สำคัญเกี่ยวกับแนวคิดระหว่างเพศ ภิกษุณี แม่ชี ตามลำดับ ได้ดังนี้

กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์ ศึกษาเรื่อง “แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนา เถรวาท” โดยแบ่งความหมายของคำว่า “เพศสภาวะ” ออกเป็น 3 ด้าน คือ ๑) เพศสรีระ หมายถึง เพศชายเพศหญิงตามลักษณะทางสรีระวิทยา พบว่า เพศสรีระของบุคคลไม่ว่าจะเป็นชายหรือหญิง มิได้เป็นปัจจัยหรืออุปสรรคต่อการบรรลุธรรม ๒) เพศสถานะ หมายถึง ความเป็นชายและความเป็นหญิง พบว่า แนวคิดเรื่องเพศสถานะในพุทธศาสนาตั้งอยู่บนพื้นฐานบริบททางสังคมและวัฒนธรรมของอินเดียสมัยพุทธกาล แต่เพศหญิงในทัศนะของพระพุทธศาสนากลับได้รับการยกย่อง และไว้วางใจ และมีอิสรภาพทางบทบาทมากกว่าความเป็นหญิงในบริบทของอินเดียสมัยพุทธกาล ๓) กามราคะ หมายถึง ความรู้สึกทางเพศซึ่งเป็นสัญชาตญาณของมนุษย์ พบว่า ในบรรดากามคุณทั้ง 5 นั้น กามคุณที่เกี่ยวกับเรื่องเพศเป็นกามคุณที่มีพลังอำนาจสูงสุด และเป็นอุปสรรคสำคัญที่สุดประการหนึ่งของบรรพชิตในการประพฤติพรหมจรรย์ สำหรับจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศของคฤหัสถ์พบว่า พุทธศาสนามีได้ปฏิเสธรวิชีวิตแบบคฤหัสถ์ที่ยังมีคู่ครอง ส่วนจริยศาสตร์ทางเพศสำหรับบรรพชิต พบว่า ลึกซึ้งทบทวนที่เกี่ยวกับเพศสามารถแบ่งตามจุดมุ่งหมายได้ 2 ประการ คือ เพื่อป้องกันการกำเริบของกิเลสกามที่อาจนำไปสู่การละเมิดพรหมจรรย์ และเพื่อป้องกันความเข้าใจผิดของสังคมภายนอกโดยเฉพาะคฤหัสถ์⁷

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวถึงแม่ชีกับภิกษุณี ในหนังสือเรื่อง “ว่าด้วยเพศ ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษา และกามารมณ” โดยมองว่า พิธีกรรมเป็นเครื่องมือและสัญลักษณ์ของสถานภาพนักบวช เพราะนักบวชย่อมมีสิทธิและหน้าที่ทำพิธีกรรมอันเป็นตัวเชื่อมระหว่างสังฆารณะและสังคมโลกในทุกศาสนา เมื่อพิจารณาในแง่นี้ คนไทยจึงไม่เคย

⁷ กุลวีร์ ประภาพรพิพัฒน์, “แนวคิดและจริยศาสตร์ที่เกี่ยวกับเพศในพุทธศาสนาเถรวาท”, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2545), น.1-150 .

ถือว่า แม่ชีมีสถานภาพเป็นนักบวช เพราะแม่ชีไม่มีหน้าที่ในการทำพิธีกรรม ส่วนการนุ่งห่มและมีวัตรปฏิบัติที่แตกต่างจากคนอื่นนั้นเป็นการแสดงถึงอัตลักษณ์ของตัวตนและกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคมกับคนอื่น ซึ่งมีในภาพของแม่ชี เป็นเพียงผู้ที่พ้นจากการเกี่ยวข้องของทางกาม ซึ่งเป็นมโนภาพไม่แรงนัก แม้แต่สัญลักษณ์แห่งการปฏิเสศกามารมณ์ของแม่ชีอยู่ในฐานะกำกวม แม่ชีจึงไม่สามารถที่จะเข้ามาแทนที่พระภิกษุณีได้ อีกทั้งวัฒนธรรมไทยผู้หญิงยังไม่มีสถานะศักดิ์สิทธิ์ การยอมรับให้มีภิกษุณีได้ จึงอาจเปลี่ยนสถานะของผู้หญิงในสังคมอย่างที่สังคมไทยเองอาจยังยอมรับไม่ได้⁸

ลักษณะวัด ปาละรัตน์ ได้เขียนเรื่อง “สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา” พอสรุปได้ว่า ธรรมชาติของสตรีและบุรุษจะแตกต่างกันทั้งทางร่างกายและจิตใจ ความแตกต่างของบุรุษและสตรีเป็นไปโดยธรรมชาติ ทำให้ต้องยอมรับว่าในทางสรีระแล้ว ผู้หญิงดีกว่าชาย ไม่ว่าจะ เป็นโดยธรรมชาติที่แท้จริงของสตรีเพศ หรือโดยทางการเลี้ยงดูอบรมของสังคม แม้ว่าสตรีจะดูดียกกว่าบุรุษด้านสรีระ แต่ในด้านภูมิปัญญาและความสามารถ สตรีก็เสมอบุรุษ การที่พระพุทธรูป ประทาน พุทธาณุญาตให้สตรีบวชในพระพุทธศาสนา ก็เป็นการแสดงถึงการยอมรับสตรีในทางภูมิปัญญา หรือความสามารถที่จะเข้าใจธรรมะ ปฏิบัติธรรมและสำเร็จมรรคผลได้เช่นเดียวกับผู้ชาย อีกทั้งพุทธปรัชญา ยังยอมรับว่า สตรีเหนือกว่าชายในบางด้านโดยเฉพาะฐานะการเป็นมารดา ในระหว่างผู้ให้กำเนิดที่มีพระคุณทั้งสองคือ บิดาและมารดา มารดาเป็นผู้กระทำกิจที่ยากยิ่งกว่า และเป็นผู้มีอุปการะแก่บุตรมากยิ่งกว่าทั้งในด้านความรัก ความผูกพัน และความเสียสละ⁹

เสมอ บุญมา ได้ศึกษาเรื่อง “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา” โดยประมวลประวัติความเป็นมาของสถาบันภิกษุณีตั้งแต่เริ่มแรก จนถึงช่วงระยะเวลาที่สถาบันนี้สูญสิ้นไปจากพระพุทธศาสนา ประกอบด้วย วิธีการและขั้นตอนการอุปสมบทเป็นภิกษุณี พระพุทธบัญญัติความเป็นอยู่รวมทั้งบทบาทต่างๆ ของภิกษุณีที่มีต่อพระพุทธศาสนา เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างภิกษุณีกับภิกษุ ผลดีและผลเสียต่อพระพุทธศาสนาเมื่อภิกษุณีได้อุบัติขึ้น ตลอดจนงานที่ภิกษุณีได้รับการยกย่องจากพระพุทธเจ้าว่าเป็นเลิศในคุณธรรมต่างๆ ส่วนการที่สถาบันภิกษุณีต้องสูญสิ้นไปจากพระพุทธศาสนาเนื่องจากข้อวัตรปฏิบัติสำหรับภิกษุณีที่เข้มงวดจนเกินไป ความเสื่อม

⁸ นิธิ เอียวศรีวงศ์, ว่าด้วย “เพศ” ความคิด ตัวตน และอคติทางเพศ ผู้หญิง เกย์ เพศศึกษาและกามารมณ์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, 2545), น. 1- 45.

⁹ ลักษณะวัด ปาละรัตน์, สตรีในมุมมองของพุทธปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545), น. 1-50.

โทรมของพุทธบริษัทอื่นๆ รวมทั้งของภิกษุณีอีกทั้งความยุ่งยากเกี่ยวกับสภาวะทางธรรมชาติของสตรี และเหตุผลทางการเมือง เป็นต้น¹⁰

ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ เขียนเรื่อง “สตรีในพุทธกาล” เป็นเรื่องเกี่ยวกับประวัติ จริยาวัตร และความรู้ความสามารถของภิกษุณีและสตรีสมัยพุทธกาลลงมาจนถึงพระนางสังฆมิตตาเถรี ซึ่งมีบทบาทในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปยังลังกา ช่วง พ.ศ.300 รวมถึงภิกษุณีและสตรีอีก 20 รูป¹¹

เรื่อง “นักบวชหญิงในต่างแดน” กล่าวถึงนักบวชหญิงในพระพุทธศาสนาที่อยู่ในสถานะต่างๆ อย่างเช่น แม่ชี ทศศีลมาตา ภิกษุณี และสามเณรีในประเทศต่างๆ เช่น พม่า ทิเบต ศรีลังกา และได้หวัน เป็นต้น¹²

งานเขียนเรื่อง “การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา” เป็นการศึกษาถึงสภาพของสตรีในบริบทพระพุทธศาสนา โดยหยิบยกเอาความเชื่อทางศาสนาที่สร้างค่านิยมเชิงปฏิเสธต่อสตรีที่ปรากฏในพระไตรปิฎกมาศึกษา พอสรุปได้ว่า ในการทำความเข้าใจกับค่านิยมในสังคมที่เป็นปฏิปักษ์ต่อสตรี จะต้องเข้าใจบริบทของสังคมอินเดียซึ่งเป็นแหล่งกำเนิดพระพุทธศาสนา ทั้งจะต้องเข้าใจลักษณะเฉพาะและจุดมุ่งหมายในการเขียนพระไตรปิฎกซึ่งเป็นมุมมองของพระภิกษุในการบันทึกเรื่องราวต่างๆ จึงเป็นไปเพื่อพระภิกษุ วรรณคดีทางพุทธศาสนาโดยเฉพาะในพระไตรปิฎกเป็นการนำเสนอคำสอนพระพุทธศาสนาทั้งเนื้อแท้ของพระพุทธศาสนา และค่านิยมซึ่งเกิดจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมอินเดีย หากผู้ศึกษาไม่แยกแยะความแตกต่างในสองลักษณะก็จะถือเอาค่านิยมของพราหมณ์ว่าเป็นคำสอนของพุทธศาสนาโดยปริยาย อีกทั้งความโดดเด่นของพระพุทธศาสนา คือการปลดปล่อยสตรีอินเดียให้เป็นอิสระจากการครอบงำทางศาสนาที่กดขี่ทั้งทางกายและจิตวิญญาณ ซึ่งเกิดจากอคติทางเพศหญิงที่ยึดถือกันมาจนกลายเป็นประเพณีและวัฒนธรรมในสังคมไทย โดยเชื่อว่าคำสอนในพระพุทธศาสนาแท้จริงเป็นการถอยหลังกลับไปสู่ยุคสังคมอินเดียอันมีรากฐานความเชื่อของศาสนาพราหมณ์เป็นหลัก และได้ให้ทัศนะเรื่องการบวชภิกษุณีในประเทศไทยว่า การยึดถือหลักเกณฑ์ในการบวชภิกษุณีว่าต้องบวช

¹⁰เสมอ บุญมา, ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา, (รายงานการวิจัย สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, 2524), น. 1-20.

¹¹ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, สตรีในพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์สมมิตร, 2532), น. 1-40.

¹²ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, นักบวชหญิงในต่างแดน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ปัญญา, 2532), น. 1-50.

จากสองฝั่งฝ่าย เป็นข้ออ้างเพื่อเป็นเหตุปฏิเสธให้มีการบวชภิกษุณี ทั้งที่พุทธศาสนาคั้งสุดทำย
ทรงประทานอนุญาตไว้ว่า สิกขาบทใดที่เป็นสิกขาบทเล็กน้อยต่อไปในอนาคตหากเห็นว่าไม่
เหมาะสมก็ให้เพิกถอนได้¹³ในเรื่อง “คุยกับพระผู้หญิง” มีลักษณะเป็นการถามตอบปัญหาต่างๆ
เกี่ยวกับการใช้ชีวิตนักรบวชของธัมมนนทาสามเณรี รวมทั้งทัศนะต่อภิกษุณีในพระพุทศาสนาและ
การรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ส่วนใหญ่มักเป็นประเด็นการพยายามไขข้อสงสัยของ
การบวชสามเณรี¹⁴ เรื่อง “ภิกษุณี ผู้หญิงเก่งในดงขมิ้น” เป็นเรื่องของภิกษุณีที่ได้รับการยกย่องเป็น
เอตทัคคะ จำนวน 13 รูป¹⁵ ในเรื่อง “ชนกลุ่มน้อยในดงขมิ้น” ได้กล่าวถึง การถูกวิพากษ์วิจารณ์
จากสังคมและคณะสงฆ์ รวมถึงความรุนแรงเชิงโครงสร้างกรณีการที่ภิกษุณีไม่สามารถใช้คำ
นำหน้าว่า “ภิกษุณี” ได้เพราะไม่มีรหัสคอมพิวเตอร์ โดยยังคงใช้ “นาง” โดยนัยแห่งกฎหมาย
รวมถึงการยืนยันถึงพระประสงค์ของพระพุทธองค์ ที่ยอมรับความเท่าเทียมกันระหว่างชายและ
หญิง ในการบรรลุนิพพาน¹⁶ ในเรื่อง “เรื่องของภิกษุณีสงฆ์” ได้กล่าวถึง การใช้ชีวิตการเป็นนักรบวช
บวชเพื่ออะไร ทำไมจึงต้องมีภิกษุณี สิทธิการบวชภิกษุณีรวมถึงขั้นตอนในการบวชภิกษุณี ทั้งยัง
กล่าวถึงการเกิดภิกษุณีในประเทศไทยซึ่งมีอยู่สามระลอก และกล่าวถึงภิกษุณีในศรีลังกา ภิกษุณี
สงฆ์สายเถรวาทในต่างประเทศ คุณูปการของภิกษุณีสงฆ์ต่อสังคมสมัยใหม่ อีกทั้งได้อธิบายถึง
องค์ความรู้ที่คลาดเคลื่อนในการตอบกระทู้ของรองนายกรัฐมนตรี และเล่าถึงการปูพื้นฐานสำหรับ
ภิกษุณีในประเทศไทย¹⁷

บรรจบ บรรณรุจิ ได้เขียนเรื่อง “ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล” จากพระไตรปิฎก
และเอกสารอื่นๆ ได้กล่าวถึงเรื่องราวของภิกษุณีในสมัยพุทธกาล ว่ามีสถานะเดิมและสถานภาพ
ชีวิต การออกบวช และการบรรลุนิพพาน ภารกิจสำคัญ รวมถึงวาจาอนุสรณ์ที่น่าประทับใจของภิกษุณี
แต่ละรูป ซึ่งพอสรุปได้ว่า ทั้งผู้หญิงและผู้ชายต่างกันเพียงเพศเท่านั้น แต่สติปัญญา ศักยภาพทาง

¹³ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎเสณ, การพัฒนาสตรีในพระพุทศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :
เรือนแก้วการพิมพ์, 2539), น.1-50.

¹⁴สามเณรีธัมมนนทา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), คุยกับพระผู้หญิง, (กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์พระอาทิตย์, 2544), น.1-40.

¹⁵ธัมมนนทา สามเณรี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ฐฎเสณ), ภิกษุณี ผู้หญิงเก่งในดงขมิ้น,
(กรุงเทพมหานคร : พิมพ์มณฑลเทพ, 2545), น.1-50.

¹⁶ฉัตรสุมาลย์, ชนกลุ่มน้อยในดงขมิ้น, (นครปฐม : วัดทรงธรรมกัลยาณี, 2547), น.1-20.

¹⁷ธัมมนนทา ภิกษุณี, เรื่องของภิกษุณีสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ศองสยาม จำกัด,
2547), น.1-60.

จิตวิญญาณด้านการบรรลุธรรมไม่แตกต่างกัน แต่สำหรับภิกษุณีสายเถรวาทได้สูญสิ้นไปจาก
ลังกาซึ่งเป็นประเทศที่มีภิกษุณีตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 17 แต่ปัจจุบันก็ยังมีการบวชสตรีในรูปแบบ
อื่น เช่น ในประเทศศรีลังกา มีการอนุญาตให้สตรีบวชรักษาศีล 10 เรียกว่า “ทศศีลมาตา” (คุณแม่
ผู้ถือศีล 10) ในประเทศพม่า มีการอนุญาตให้สตรีนุ่งห่มชุดสีชมพูรักษาศีล 8 เรียกว่า “แม่สีละ”
(แม่สีล) ประเทศไทยอนุญาตให้สตรีบวชนุ่งขาวห่มขาวรักษาศีล 8 หรือศีล 10 เรียกว่า “แม่ชี”¹⁸

พระมหากมล ถาวโร (มังคัม) ได้ศึกษาเรื่อง “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”
โดยกล่าวถึง สตรีในทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า พระพุทธองค์เป็นบุรุษคนแรกที่ทำให้สิทธิเสรีภาพ
แก่สตรี เห็นได้จากทรงอนุญาตให้พระแม่น้าคือ พระนางมหาปชาบดีโคตมี บวชเป็นภิกษุณีใน
พระพุทธศาสนาและทรงยืนยันว่า การตรัสรู้ธรรมนั้นมิได้เกิดมีแก่บุรุษเท่านั้น หากว่าสตรีก็
สามารถบรรลุธรรมได้เหมือนกัน ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเสมอภาคของบุรุษและสตรีว่า บุคคลทุก
คนเมื่อมีฉันทะ เพียรพยายาม มีความพร้อมแล้ว ก็สามารถบรรลุนิพพานได้ ไม่มีข้อจำกัดว่าจะ
เป็นเพศหญิงหรือเพศชาย การที่พระพุทธองค์ทรงอนุญาตให้สตรีบวชเป็นภิกษุณีทั้งที่สภาวะทาง
สังคมไม่อำนวย ก็ด้วยเหตุผลที่ว่าหญิงบวชในพระธรรมวินัยแล้วก็สามารถประจักษ์แจ้ง
โลกุตระธรรมตั้งแต่โสดาปัตติผลถึงอรหัตผลได้เช่นเดียวกับชาย และความเป็นหญิงก็ไม่ได้เป็น
อุปสรรคของการบรรลุธรรม การศึกษาสถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา จึงไม่มีข้อโต้แย้งใดๆ
ทั้งสิ้นว่า พระพุทธศาสนารังเกียจสตรี แต่ตรงกันข้ามกลับยกย่องสตรีเสียอีก จากการวิจัยนี้พบว่า
ในคัมภีร์พระพุทธศาสนายังมีเรื่องความเป็นชายเป็นหญิง คือ เรื่องแยกเพศอยู่ เวลากล่าวถึงสตรีก็
มีทั้งยกย่องและกดขี่ ในส่วนที่กดขี่เป็นผลมาจากอิทธิพลความเชื่อถือเดิม คือ ระบบความเชื่อของ
ศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ คัมภีร์พระพุทธศาสนาหรือพระไตรปิฎกนั้นเป็นผลงานการรวบรวม
และบันทึกโดยพระผู้ชาย คือ พระภิกษุสงฆ์เท่านั้น นอกจากพระไตรปิฎก จะมีลักษณะนิยมเพศ
บุรุษแล้ว การอธิบายคำสอนของพระพุทธศาสนาก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานความรู้หรือมติของพระสงฆ์
สังกัดสำนักมหาวีรเมืองอนูราชปุระ ศรีลังกา การที่ภิกษุณีสงฆ์ไม่มีบทบาทในการทรงจำพระ
พุทธพจน์และจดบันทึก อาจด้วยสาเหตุ คือ ๑) ภิกษุณีสงฆ์ขาดทั้งปริมาณและคุณภาพ ด้วยสตรี
ได้รับพุทธานุญาตให้อุปสมบทหลังพระภิกษุสงฆ์หลายปี ทั้งถูกจำกัดจำนวนด้วยครุธรรม ดังนั้น
จำนวนภิกษุณีจึงมีน้อยมากเมื่อเทียบกับพระภิกษุ ๒) สตรีอินเดียในสังคมพราหมณ์ไม่มีพื้นฐาน
การศึกษามาก่อน ที่จะเข้ามาบวชเป็นภิกษุณีเพราะคัมภีร์มโนธรรมศาสตร์ บัญญัติผูกขาดความรู้
เรื่องศาสนาไว้สำหรับผู้ชายวรรณะพราหมณ์เท่านั้น ภิกษุณีแม้เก่งมีสติปัญญาดี อย่าง นางเขมา

¹⁸บรรจบ บรรณรุจิ, ภิกษุณี : พุทธสาวิกาครั้งพุทธกาล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, 2539), น. 1-40.

เถรี นางอุบลวรรณาเถรี ก็อาจนิพพานไปก่อนปฐมสังคายนา ภิกษุณีอาจมีจำนวนน้อยเกินไป ประกอบกับสติปัญญาอาจสู้ภิกษุไม่ได้หรืออย่างเก่งก็เสมอกัน จึงมิได้รับนิมนต์เข้าร่วมสังคายนา ในทัศนะของพระมหากมล ถาวโร เห็นว่า หากภิกษุณีเก่งๆ มีความสามารถเข้าร่วมทำการสังคายนารวบรวมพระธรรมวินัยในครั้งแรก มุมมองของพระไตรปิฎกเกี่ยวกับสตรีอาจเปลี่ยนแปลงไป และการตีความหัวข้อธรรมต่างๆ อาจมีแง่มุมที่น่าสนใจยิ่งขึ้น¹⁹

นรินทร์ ภาษิต หรือ นรินทร์ กลิ่ง เป็นคนแรกที่ริเริ่มจะให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทย โดยสนับสนุนให้บุตรสาว 2 คน คือ สาระและจงดี้ ได้บวชเป็นสามเณรี เมื่อ พ.ศ. 2471 ได้กล่าวถึงแนวคิดและปฏิบัติการในการส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง ด้วยการรื้อฟื้นภิกษุณี และสิทธิสตรีในการบวชเป็นภิกษุณีใน “แถลงการณ์เรื่องสามเณรีวัตรนารีวงศ์” สำหรับเหตุผลของการสนับสนุนการบวชภิกษุณีดังกล่าว นรินทร์ ภาษิต ได้ให้ไว้ 9 ประการ คือ 1) เพื่อบำรุงพระพุทธศาสนาให้ถาวรเจริญยิ่งขึ้น 2) เพื่อกตเวทีแทนคุณพระธรรม พระแม่เจ้าโคตรมีพร้อมทั้งพระสงฆ์ 3) เพื่อกตเวทีต่อมารดา 4) เพื่อภิกษุณีปาติโมกข์จะได้ไม่เป็นหมัน 5) เพื่อเพศหญิงที่อ่อนแอ และเต็มใจปลงผมมุ่งข่าวเป็นชื้ออยู่แล้วจะได้มีโอกาสบวชบ้าง 6) เพื่อผู้หญิงที่มีศรัทธาจะได้มีโอกาสบวชเรียนและปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนา 7) เพื่อไม่ให้ชายต่างชาติที่มีเพศหญิงบวชได้ 8) เพื่อให้ครบพุทธบริษัทสี่ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา และ 9) เพื่อปฏิบัติเป็นตัวอย่างอันดีตามโคตมีสูตร แต่การรื้อฟื้นที่จะให้มีการบวชภิกษุณีของนรินทร์ กลิ่ง ในครั้งนี้ได้รับการต่อต้านอย่างมากทั้งจากภาครัฐและคณะสงฆ์ จนทำให้การบวชภิกษุณีในประเทศไทยต้องยุติลง และสามเณรีสาระและสามเณรีจงดี้ ต้องถูกบังคับให้ลาสิกขาในที่สุด²⁰

แนวคิดและความพยายามของนรินทร์ ภาษิต ในการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีมีผลต่อการพยายามในการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีของภิกษุณีวรมัย กบิลสิงห์ และสืบเนื่องมาถึงภิกษุณีธัมมันทา (รศ.ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์) โดยเฉพาะการให้เหตุผลถึงการพยายามรื้อฟื้นการบวชภิกษุณี ซึ่งปรากฏในงานเขียนหลายๆ เรื่อง อย่างเช่นเรื่อง “ตอบคำถามเรื่องสตรีในพระพุทธศาสนาและการ รื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ได้กล่าวถึง ภิกษุณีในสมัย

¹⁹ พระมหากมล ถาวโร (มั่งคำมี), “สถานภาพสตรีในพระพุทธศาสนา”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2543), น.1-220.

²⁰ นรินทร์ ภาษิต, แถลงการณ์เรื่องสามเณรีวัตรนารีวงศ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด มหาชน, 2544), น.1-70.

พุทธกาลและในสมัยปัจจุบัน ความเชื่อที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาสตรี ท่าทีสตรีชาวพุทธต่อปัญหาสังคม แม้ชี้ในประเทศไทย และองค์กรพัฒนาสตรีชาวพุทธในประเทศไทย²¹

ในงานเขียนของ นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย และ ชำนาญ นิศาตร์ณี เรื่อง “ไขปริศนาปัญหาภิกษุณี” ได้อธิบายถึงประวัติ การบวช ศีลและข้อวัตรปฏิบัติของภิกษุณี และชี้แจงเหตุผลที่ไม่สามารถบวชภิกษุณีได้ในคณะสงฆ์ไทย รวมทั้งได้ยกเหตุผลมาคัดค้านเหตุผลของฝ่ายที่สนับสนุนการบวชภิกษุณี เช่น ประเด็นเรื่องสิทธิสตรี ประโยชน์ของการบวชภิกษุณี และวัตถุประสงค์ของการบวชภิกษุณี อีกทั้งยังได้เสนอทางออกในปัญหาเรื่องสตรีในเมืองไทยที่ต้องการบวชเป็นภิกษุณีไว้ พอสรุปว่า 1) ให้ไปสืบเสาะดูว่า ในโลกนี้ยังมีภิกษุณีอยู่ที่ไหนบ้าง ถ้ามีและพอที่จะเป็นภิกษุณีตามแบบที่ได้พบ กับภิกษุณีในสำนักนั้นๆ พอใจที่จะรับเข้าเป็นสมาชิก ก็ขอให้บวชเป็นภิกษุณีตามแบบนั้น เท่านั้นที่เป็นภิกษุณีสมความปรารถนา แต่ท่านต้องซื้อตรง ด้วยบอกคนทั้งหลายไปตามจริงว่า เป็นภิกษุณีตามแบบของสำนักนั้นๆ มิใช่ภิกษุณีในคณะสงฆ์ไทยหรือภิกษุณีตามพระไตรปิฎกเถรวาท 2) ถ้ายืนยันว่า ต้องการเป็นภิกษุณีตามพระไตรปิฎกเถรวาท ก็ต้องปฏิบัติตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่กำหนดไว้ในพระไตรปิฎกเถรวาท คือ ไปหาภิกษุณีสงฆ์ที่บวชตามพระไตรปิฎกเถรวาทมาให้ได้ เมื่อได้ภิกษุณีเช่นว่านั้นแล้ว ก็เข้าไปขอบวชตามขั้นตอนของการบวชเป็นภิกษุณีเถรวาท คือ บวชเป็นสามเณรี ถ้าอายุ 18 หรือเกิน 19 ก็บวชเป็นสิกขมานา ถือศีล 10 โดยเฉพาะ 6 ข้อ ข้างต้นให้เคร่งครัด ไม่ละเมิดเลย เป็นเวลา 2 ปี ครบแล้วให้บวชในฝ่ายภิกษุณีสงฆ์ เสร็จแล้วก็บวชในฝ่ายภิกษุสงฆ์ที่เป็นเถรวาท ด้วยกัน และซึ่งยินยอมรับรองภิกษุณีสงฆ์นั้นว่ามีสังวาสเสมอกัน (คือ ยอมรับว่าเป็นนิกายหรือพวกเดียวกัน) บวชเสร็จก็ให้เป็นภิกษุณีสมปรารถนา 3) ถ้าต้องการบวชเป็นภิกษุณีในคณะสงฆ์ไทยแบบเดียวกับชายไทยทั้งหลายบวชเป็นภิกษุ ก็ต้องยอมรับความจริงว่า ไม่อาจเป็นไปได้ เพราะในคณะสงฆ์ไทยไม่เคยมีภิกษุณี ปัจจุบันก็ยังมีและไม่เคยจะมีได้เลยเพราะไม่รู้ว่าจะไปเริ่มต้นหาภิกษุณีที่จะเป็นพระปวัตตินี (อุปัชฌาย์) และคณะภิกษุณีสงฆ์ที่จะดำเนินการอุปสมบทให้มาจากไหน เมื่อไม่มีภิกษุณีสงฆ์ที่จะดำเนินการอุปสมบทตามพระพุทธรูปบัญญัติที่ปรากฏในพระไตรปิฎกเถรวาท ก็เป็นอันว่าบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ เหมือนพืชหรือสัตว์ที่สูญพันธุ์ไปแล้ว ไม่รู้ว่าจะเอาพันธุ์ที่ไหนมาเพาะให้เกิดขึ้นอีกได้ทางออกของท่าน คือ ยอมรับความจริง นอกจากนี้ท่านยังได้เสนอเงื่อนไขที่เรียกร้องจากผู้หญิงโดยตรง คือ “สตรีที่อยากจะบวชเป็นภิกษุณีควรถามตัวเองก่อนว่า จะบวชเพื่อมุ่งการบรรลุนิพพานหรือเปล่า ถ้ามุ่งบรรลุนิพพานก็สมควรจะบวช แต่ถ้ามุ่งอย่างอื่นเช่นเพื่อสนองความ

²¹ รัชมณีนทา สามเณรี (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ษ์ภูเสน), ตอบคำถามเรื่องสตรีในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : เรือนแก้วการพิมพ์, 2544), น. 1- 60.

อยากเป็น (อยากจะได้ชื่อว่า เป็นภิกษุณีองค์แรกในประเทศไทย) เป็นต้น ก็ควรจะยอมรับว่ากำลังเบี่ยงเบนไปจากจุดหมายของการบวชแล้ว”²²

หากพิจารณาข้อเสนอของนาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย เป็นเพียงข้อเสนอที่สร้างขึ้นเพื่อปิดกั้นการเรียกร้องของฝ่ายสตรีที่ต้องการพื้นที่ทางพระพุทธศาสนา ข้อเสนอเรียกร้องให้ทำตามเงื่อนไขมุ่งไปที่สตรีเพียงฝ่ายเดียว ขณะที่เราจะพบว่าการบวชภิกษุสามเณรส่วนใหญ่ในปัจจุบัน ก็ได้เป็นไปตามข้อเรียกร้องที่ต้องการบรรลุนิพพาน อีกทั้งท่านได้ยกเหตุผลว่า การครองตนเป็นเพศฆราวาสก็สามารถปฏิบัติธรรมและบรรลุนิพพานได้ การบวชเป็นภิกษุณีไม่ใช่หลักประกันว่าจะต้องได้บรรลุนิพพาน²³ คำพูดที่ว่า การบวชภิกษุณีไม่ใช่เงื่อนไขจำเป็นและเพียงพอสำหรับการบรรลุนิพพานเป็นการมองโครงสร้างสังคมและสภาพการดำเนินชีวิตไม่เกี่ยวข้องกับการบรรลุนิพพาน ซึ่งออกจะเป็นความเห็นที่คับแคบ ซึ่ง อภิญา เพ็ญพูนกุล ตอบปัญหาข้อนี้ว่า ถ้าเรามองจากอีกมุมมองหนึ่งซึ่งเป็นเรื่องของโครงสร้าง การจะปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุนิพพานอันเป็นเป้าหมายทางศาสนา นักปฏิบัติต้องอาศัยองค์ประกอบแวดล้อมเชิงโครงสร้างต่างๆ เช่น องค์ประกอบแวดล้อมในเชิงโครงสร้างสังคม ในเชิงปัจจัยสี่ ในเชิงการดำเนินชีวิตและที่อยู่อาศัย สิ่งเหล่านี้เป็นสภาพแวดล้อมเชิงวัตถุที่เป็นจริง และเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการบรรลุนิพพานได้เร็วหรือช้า “ถ้าหากว่าองค์ประกอบของสภาพแวดล้อมเชิงโครงสร้าง วิถีชีวิต หรือในระดับสมมติบัญญัติ (ตามภาษาของนักปฏิบัติ) ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่สำคัญแล้วละก็ จำเป็นที่จะต้องมีสังคมสงฆ์ไทยไปทำไม ถ้าหากว่าเป็นคฤหัสถ์ก็บรรลุนิพพานได้ อันนี้ไม่ต้องสงสัยเลย พระพุทธเจ้าทรงตรัสสรรเสริญวิถีชีวิตในอุดมคติ ไปรุ่ง เบาทศบาย เกื้อกูลต่อความเป็นอิสระทางจิตวิญญาณเหนือวิถีชีวิตในรูปแบบคฤหัสถ์มากนัก ดังนั้นจึงแน่ชัดว่า รูปแบบของชีวิตนักบวชนั้นประเสริฐกว่าแน่สำหรับการเป็นอิสระทางจิตวิญญาณ ในแง่นี้รูปแบบของการใช้ชีวิต รูปแบบของการปฏิบัติเหล่านี้จึงเป็นสิ่งจำเป็น แม้เป้าหมายในที่สุดแล้วการบรรลุนิพพานจะไปพ้นการติดยึดรูปแบบก็ตาม²⁴

เดือน คำดี ได้วิจัย เรื่อง “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิงวิเคราะห์” โดยศึกษาจากเอกสาร แบบสอบถามพระสงฆ์ 100 รูป และนักวิชาการศาสนาทั้งชาวไทยและต่างประเทศ รวม 14 รูป จากการศึกษาค้นคว้า ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา เกิดขึ้นในระยะปฐมสมโพธิกาล มีพระนางมหาปชาบดีโคตรมี บวชเป็นภิกษุณีรูปแรกด้วยการรับครุธรรม 8 ประการ

²² นาวาเอกทองย้อย แสงสินชัย และ ชำนาญ นิสารัตน์, ไขปริศนาปัญหาภิกษุณี, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรมิก จำกัด, 2544), น.1-60.

²³ เพิ่งอ้าง, น.21.

²⁴ “ภิกษุณี คติหรืออคติ” <http://www.midnightuniv.org/finearts2544/newpage1.html>.

และนางสาวกัญญาณี 500 นางบวชเป็นภิกษุณี แม้พระพุทธรเจ้าจะทรงยับยั้งไม่อนุญาตให้สตรีบวช ในธรรมเนียมของพระองค์ในครั้งแรก แต่ต่อมาก็ทรงอนุญาตเพราะเหตุผลว่า สตรีมีศักยภาพบรรลุ ธรรมชั้นสูงได้เช่นเดียวกับบุรุษ ภายหลังพุทธกาล ภิกษุณีได้แบ่งออกเป็น 2 นิกายเช่นเดียวกับ พระภิกษุ โดยภิกษุณีฝ่ายมหายานได้แพร่หลายไปในประเทศจีน เกาหลี ญี่ปุ่น และเวียดนาม ซึ่ง ยังคงมีการสืบสายการบวชมาจนถึงทุกวันนี้ ส่วนภิกษุณีฝ่ายเถรวาท ได้แพร่หลายจากอินเดียไป ยังลังกา หลังจากการสังคายนาครั้งที่ 3 และได้ขาดสูญลงประมาณพุทธศตวรรษที่ 17 โดยมี สาเหตุสำคัญ คือ การถูกรบครองด้วยผู้ปกครองที่เป็นมิชฌาปฏิภูลิ ปัจจุบันได้มีการเรียกร้องให้ สตรีบวชเป็นภิกษุณีมากขึ้น และได้ทำการ รื้อฟื้นภิกษุณีเถรวาทโดยบวชจากภิกษุณีสงฆ์ และ ภิกษุสงฆ์มหายาน ทำให้เกิดประเด็นถกเถียงว่า การรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถรวาทเป็นไปได้ หรือไม่ ซึ่งจากหลักฐานและทัศนะของพระมหาเถระและนักวิชาการทางพุทธศาสนาในสังคมไทย เห็นว่า การดำเนินการรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทยปัจจุบันเป็นไปได้ เพราะไม่สอดคล้องกับพระ ธรรมวินัยที่พระพุทธรเจ้าทรงบัญญัติไว้²⁵

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึง การบวชภิกษุณีไว้ใน “ทัศนะของ พระพุทธศาสนาต่อสตรี และการบวชเป็นภิกษุณี” และใน “ปัญหาภิกษุณี บททดสอบสังคมไทย” โดยให้เหตุผลถึงการที่คณะสงฆ์ไม่สนับสนุนให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทยว่า การบวช ภิกษุณีในประเทศไทย มีข้อควรพิจารณา 3 ประเด็น คือ ๑) ขอให้ตั้งจิตเมตตา มีความปรารถนาดี ต่อทุกคนที่เกี่ยวข้อง คือ ปัจจุบันมีผู้หญิงที่อยากจะเป็นภิกษุณี แต่ภิกษุณีสายเถรวาทหมดไป แล้ว จึงเป็นปัญหาว่าทำอย่างไรจึงให้ผู้หญิงมีโอกาสมากที่สุดที่จะปฏิบัติธรรมเพื่อให้บรรลุธรรม ๒) ความปรารถนาดีและความต้องการนั้น ต้องขึ้นกับหลักการตามที่พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติไว้ คือ การบวชภิกษุณีต้องขึ้นกับสงฆ์สองฝ่าย คือ ภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ ซึ่งภิกษุณีสงฆ์ฝ่ายเถร วาทได้ขาดตอนไปแล้ว ๓) ควรกลับมาพิจารณาแนวทางการบวชสตรีที่มีอยู่แล้ว คือ การบวชชี เป็นช่องทางให้ผู้หญิงได้มีโอกาสในการแสวงหาความสงบในการมีชีวิตแบบปลีกตัวจากสังคมได้

²⁵ เตือน คำดี, รายงานการวิจัยเรื่อง “ภิกษุณีในพระพุทธศาสนา : การศึกษาเชิง วิเคราะห์”, (โครงการวิจัยพุทธศาสตร์ศึกษา ศูนย์พุทธศาสน์ศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2544), น.10-120.

เพื่อนำเพ็ญเพียรในการปฏิบัติทางจิตภาวนา และปัญญาภาวนา ทำอย่างไรจะช่วยส่งเสริมหรือจัดทำให้ดีขึ้นได้²⁶

ซึ่งพระธรรมปิฎกมองว่า แม้จะพิสูจน์ได้ในทางประวัติศาสตร์ว่าภิกษุณีในประเทศไต้หวันและเกาหลีมีการบวชใกล้เคียงกับพุทธกาลและสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน แต่ก็ยังมีปัญหาอื่นกล่าวคือ “ภิกษุณีสงฆ์ในไต้หวันมีแต่มหายาน ภิกษุณีซึ่งบวชในสงฆ์สองฝ่าย ก็กลายเป็นบวชกับภิกษุสงฆ์มหายาน ความเป็นเถรวาทก็แปรไปเสียอีก จะนับว่าเป็นภิกษุณีเถรวาทครึ่ง มหายานครึ่งหรืออย่างไร”²⁷ ผลงานของพระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) เป็นเอกสารที่ชี้แจงการบวชภิกษุณีในประเทศไทยว่าทำได้หรือไม่

พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) และคณะ ได้ศึกษาเรื่อง “สตรีในพระพุทธศาสนา” โดยกล่าวถึงความเท่าเทียมของบุรุษและสตรีในพระพุทธศาสนา ซึ่งแสดงถึงทัศนคติเกี่ยวกับความเป็นไปได้ของการรื้อฟื้นภิกษุณีสงฆ์ในประเทศไทยว่า ตามหลักพระวินัยภิกษุณีต้องบวชจากสงฆ์สองฝ่าย คือ ฝ่ายภิกษุณีสงฆ์และภิกษุสงฆ์ เมื่อพิสูจน์ไม่ได้ว่ามีภิกษุณีสงฆ์เหลืออยู่เพื่อประกอบพิธีอุปสมบทแก่สตรี จึงเป็นไปไม่ได้ยากต่อการรื้อฟื้นประเพณีการบวชภิกษุณีในประเทศไทย แต่พอมีทางออกอยู่บ้าง คือ หากต้องการบวชภิกษุณีเต็มรูปแบบ ต้องหาทางพิสูจน์ให้ได้ว่า พระภิกษุณีในประเทศไต้หวัน และเกาหลี มีการบวชใกล้เคียงกับครั้งพุทธกาลและสืบต่อมาจนถึงปัจจุบัน จึงนำมาเป็นรูปแบบจัดการบวชในประเทศไทย และถ้าประการแรกไม่ได้ อาจนำรูปแบบของ “ทศศีลมาตา” ซึ่งเป็นแม่ชีนุ่งเหลืองห่มเหลือง รักษาศีล 10 ของประเทศศรีลังกา มาทดลองใช้²⁸

พิมพ์พันธุ์ หาญสกุล และคนอื่นๆ ได้เขียนเรื่อง “สามเณรวิธมณันทา ผู้ประกาศจุดยืนพลิกฟื้นภิกษุณีไทย รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์” เป็นการสัมภาษณ์เกี่ยวกับประวัติของสามเณรวิธมณันทา สาเหตุที่ประเทศไทยไม่มีภิกษุณี ความแตกต่างระหว่างวัตรทรงธรรมกัลยาณีกับวัดอื่นที่ถือศีลโพธิสัตต์ จากการสัมภาษณ์ พอสรุปแนวคิดของสามเณร

²⁶พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรี และการบวชเป็นภิกษุณี, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2545) และ ปัญหาภิกษุณี บททดสอบสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, 2545), น.5 – 30

²⁷พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ทัศนะของพระพุทธศาสนาต่อสตรี และการบวชเป็นภิกษุณี, เพ็ญอังก, น.19-20.

²⁸พระศรีปริยัติโมลี (สมชัย กุศลจิตฺโต) และคณะ, สตรีในพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, 2544), น.5-40.

ธัมมฉันทา ถึงความมุ่งมั่นศรัทธาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาและสิทธิของสตรีในพระพุทธศาสนา²⁹

ผลงานของ พิมพ์พันธุ์ หาญสกุล ถือเป็นผลงานที่สนับสนุนแนวคิดและการดำเนินชีวิตของภิกษุณีธัมมฉันทา นอกจากนี้ยังมีผลงานที่ศึกษาเรื่องราวของภิกษุณีและความเป็นไปได้ของการรื้อฟื้นภิกษุณีในประเทศไทย อย่างเช่น

ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ศึกษาเรื่อง “การปะทะกันของความรู้ระหว่างปีตาธิปไตยกับสตรีนิยมต่อการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทย” โดยการสัมภาษณ์พระเถระ ราชบัณฑิตและนักวิชาการ รวมจำนวน 10 รูป/คน และแบ่งกลุ่มความคิดออกเป็น 3 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มที่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภิกษุณี โดยมีรากฐานความคิดแบบปีตาธิปไตย ที่ยืนยันในอำนาจที่เหนือกว่าของผู้ชาย และคัดค้านการบวชภิกษุณี 2) กลุ่มที่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับภิกษุณี โดยการใช้ความรู้แบบสตรีนิยม ที่เชื่อในศักยภาพที่เท่าเทียมกันระหว่างชายหญิงในด้านต่างๆ และสนับสนุนให้มีภิกษุณี และ 3) กลุ่มที่ไม่มีการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการสถาปนาภิกษุณีที่ชัดเจนว่ามีรากฐานทางความคิดแบบปีตาธิปไตย หรือสตรีนิยมจากการศึกษาพบว่า ในแต่ละกลุ่มความคิดมีปัจจัยที่เป็นตัวกำหนดการสร้างวาทกรรมและองค์ความรู้เกี่ยวกับการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทยที่แตกต่างกัน คือ กลุ่มที่ 1 มีปัจจัยด้านกระบวนการขัดเกลาทางสังคม การตอกย้ำความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ผ่านกระบวนการควบคุมทางข้อบังคับต่างๆ เช่น หลักพระธรรมวินัย ระเบียบ กฎหมายและข้อบังคับ กลุ่มที่ 2 มีปัจจัยด้านหลักสิทธิมนุษยชน ปัจจัยทางด้านสิทธิความเสมอภาคตามรัฐธรรมนูญ ปัจจัยความเสมอภาคระหว่างชายหญิงว่ามีความเสมอภาคเท่าเทียมกัน แต่มีเงื่อนไขว่า การบวชภิกษุณีต้องดูที่การตีความของพระธรรมวินัย และระเบียบกฎหมายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช ได้สรุปผลการศึกษาว่า ลักษณะของการปะทะกันขององค์ความรู้ด้านภิกษุณีมีความไม่แน่นอน และยังไม่สามารถหาข้อยุติได้ว่าองค์ความรู้ใดถูกหรือผิด ซึ่งลักษณะเหล่านี้จะยังคงมีอยู่ต่อไปภายใต้กระแสของการถ่ายทอดความรู้ที่ไม่หยุดนิ่ง³⁰

²⁹ พิมพ์พันธุ์ หาญสกุล และคนอื่นๆ, สามเถรีธัมมฉันทา ผู้ประกาศเจดีย์พลิกฟื้นภิกษุณีไทย รองศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พระอาทิตย์, 2544), น.5-60.

³⁰ ระเบียบรัตน์ พงษ์พานิช, “การปะทะกันของความรู้ระหว่างปีตาธิปไตยกับสตรีนิยมต่อการสถาปนาภิกษุณีในประเทศไทย”, (วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาสตรีศึกษามหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2546), น.15-150.

สมชาย ไมตรี และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “การศึกษาความเป็นไปได้ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย” โดยศึกษาจากการประชุมกลุ่ม และการสัมภาษณ์ การประชุมกลุ่ม เป็นการจัดสนทนากลุ่มย่อย เพื่อรับฟังหรือแลกเปลี่ยนความคิดเห็นเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในประเทศไทย จำนวน 2 ครั้ง ครั้งที่ 1 มีผู้ทรงคุณวุฒิที่เข้าร่วมประกอบด้วยนักวิชาการด้านศาสนาซึ่งมีผู้ชายเป็นหลัก รวม 7 รูป/คน ครั้งที่ 2 ประกอบด้วยนักวิชาการด้านศาสนาซึ่งมีสตรีเป็นหลัก รวมจำนวน 5 คน จากสถาบันการศึกษาหรือองค์กรที่เปิดการเรียนการสอนทางด้านปรัชญาและศาสนา ส่วนการสัมภาษณ์ เป็นการสอบถามความคิดเห็นเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในประเทศไทย จากผู้นำสถาบันการศึกษา และองค์กรทางพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเป็นหลัก รวมจำนวน 4 รูป/คน ประเด็นในการประชุม และสัมภาษณ์ มี 3 ประเด็น คือ 1) ความคิดเห็นต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย พิจารณาในแง่ของพระธรรมวินัย บริบททางสังคม และวัฒนธรรมไทย โดยสรุปแล้ว จากความเห็นต่อการบวชภิกษุณีในประเทศไทย โดยพิจารณาจากพระธรรมวินัย ตามกรอบแนวคิดของเถรวาทไทย และบริบททางสังคม และวัฒนธรรม ผู้ทรงคุณวุฒิส่วนมากมีความเห็นสอดคล้องว่า การที่จะจัดให้มีการบวชภิกษุณีในประเทศไทย เป็นสิ่งเป็นไปได้ ด้วยข้อจำกัดด้านพระธรรมวินัย จารีตประเพณี รวมถึงข้อสงสัยในการบวช และการสืบต่อภิกษุณีที่มีมาในปัจจุบัน การที่จะบวชจากประเทศอื่น และกลับมาอยู่ในประเทศไทย โดยแสดงอัตลักษณ์ของภิกษุณีจากประเทศนั้นๆ อย่างชัดเจน สามารถทำได้เช่นเดียวกับนิกายมหายานในประเทศไทย ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับ การยอมรับทางสังคมอีกครั้งหนึ่ง 2) ผลกระทบของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ที่มีต่อศาสนา และสังคมไทย พิจารณาผลกระทบเชิงบวกและเชิงลบ แม้ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านจะเห็นว่า การบวชภิกษุณี เป็นสิ่งที่ดี แต่หากการบวชภิกษุณีอาจส่งผลกระทบต่อศาสนา ก่อให้เกิดความขัดแย้งของคณะสงฆ์ และสังคม โดยได้เสนอให้พิจารณาเรื่องนี้ให้รอบคอบ ๓) ทางออกที่ทุกฝ่ายน่าจะยอมรับได้ในเรื่องนี้ ผู้ทรงคุณวุฒิได้เสนอแนวทางในลักษณะประนีประนอม เพื่อการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานความเข้าใจ การให้โอกาสสตรี และการเผยแพร่ศาสนา คือ คณะสงฆ์ควรพิจารณา ตัดสินเรื่องการบวชภิกษุณีในประเทศไทยให้ชัดเจน กำหนดมาตรฐานการรองรับเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในประเทศไทย จากต่างประเทศ และในรูปแบบอื่นๆ โดยเป็นมาตรการให้โอกาสสตรี เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับภิกษุณีที่ถูกต้องตามพระธรรมวินัย จารีตประเพณี และความเชื่อของเถรวาทไทย เสริมสร้างทัศนคติ และความเข้าใจที่ดีต่อสตรีให้กับพระภิกษุสามเณร กำหนดระดับความสัมพันธ์ที่เหมาะสมแทนการสร้างอคติต่อกัน ให้โอกาสการศึกษาที่เท่าเทียมกับแม่ชี สตรี และฆราวาส ในระบบการศึกษาสงฆ์ ส่งเสริมสถานภาพแม่ชีให้มีสถานภาพเป็นนักบวชในสังคมไทยที่ถูกต้องตามกฎหมาย สนับสนุนสิทธิประโยชน์จากการเป็นนักบวช รวมทั้งสนับสนุน

บทบาทของแม่ชี ทั้งด้านการศึกษา ศาสนา และสังคม เพื่อให้โอกาสสำหรับสตรีที่มีความประสงค์ จะเข้ามาบวชแทนการบวชภิกษุณีที่ยังเป็นข้อขัดแย้งอยู่ในปัจจุบัน เป็นต้น³¹

จากการศึกษาเอกสารต่างๆ จะเห็นว่า ข้ออ้างของฝ่ายที่ไม่เห็นด้วยอิงอยู่กับ ประวัติศาสตร์และพระวินัยเป็นหลัก แต่ภิกษุณีธัมมมัทธานาก็เรียกร้องว่า ขอให้มองข้ามเรื่องเชิง รูปแบบไปบ้าง ด้วยเหตุผลว่า “พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงหนทางอันเกษมโดยการละวางการยึดติด เกาะเกี่ยวกับทุกรูปแบบ ดังนั้นจึงไม่ควรมีข้อแตกต่างเนื่องเพราะประเด็นทางเพศ หรือสถานภาพ ทางสังคมในการที่จะปฏิบัติตามคำสอนของพระพุทธองค์ การที่จะเป็นผู้นำทางศาสนานั้น หมายถึง การเผยแผ่ธรรมโดยไม่มีข้อยกเว้น หรือข้อจำกัด ฝ่ายสตรีเองก็ต้องจัดการปกป้องสิทธิอัน ชอบธรรม และความรับผิดชอบของตน ทั้งในฐานะของภิกษุณีและอุบาสิกาอันเป็นกึ่งหนึ่งของ พุทธบริษัท แม้เราพูดถึงเรื่องภิกษุณีสงฆ์อันเป็นแนวทางการใช้ชีวิตรูปแบบหนึ่งของสตรี แต่เราพึง เข้าใจและเน้นด้วยว่า นี่เป็นเรื่องที่ชาวพุทธผู้มีใจเป็นธรรมพึงให้ความสนใจ เพราะเป็นเรื่อง โครงสร้างอันไม่สมดุลของชาวพุทธอันจะมีผลกระทบต่อสังคมโดยรวม จึงควรได้รับความร่วมมือ อย่างเป็นรูปธรรมจากสังคมทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง³²

นอกจากงานวิจัยและเอกสารที่เกี่ยวกับภิกษุณียังมีเอกสารเกี่ยวกับทัศนะของ พระพุทธศาสนาต่อสตรี สถานภาพและบทบาทของแม่ชี อย่างเช่น

ประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์ ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของแม่ชีในการพัฒนาสังคม” โดย สัมภาษณ์และใช้แบบสอบถามประชากร 4 กลุ่ม คือ แม่ชี พระสงฆ์ ข้าราชการกรมการศาสนาและ คณะกรรมการบริหารพุทธสมาคมแห่งประเทศไทย รวม 123 คน/รูป จากการศึกษาพบว่า แม่ชี ส่วนใหญ่มีความพร้อมที่จะอุทิศตนให้งานพัฒนาสังคม โดยเฉพาะทางด้านศีลธรรมและจริยธรรม ซึ่งบทบาทการพัฒนาสังคมดังกล่าว จะเป็นการช่วยยกระดับสถานะทางสังคมของแม่ชีให้ดีขึ้นได้ แต่การที่จะทำบทบาทดังกล่าว แม่ชียังมีปัญหาอยู่มาก โดยเฉพาะการขาดความรู้ในด้านต่างๆ

³¹ สมชาย ไมตรีและคณะ, รายงานการวิจัยฉบับสมบูรณ์ เรื่อง การศึกษาความเป็นไปได้ ของการบวชภิกษุณีในประเทศไทย, (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, 2546), น. 15-220.

³² สามเณรธัมมมัทธา (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์), *คุยกับพระผู้หญิง, อ้างแล้ว เชิงอรรถที่ 7*, น. 39.

สำหรับการยกสถานภาพแม่ให้เป็นที่ยอมรับในสังคมนั้น คงต้องใช้เวลาและความอดทนของแม่ซึ่ง โดยการพัฒนาทางด้านจิตใจ และปรับตัวให้เป็นกัลยาณชนให้ได้ก่อน³³

สุขใจ พุทธิวิเศษ ศึกษา “สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย : ศึกษากรณี วัดสร้อยทอง” โดยศึกษาเรื่องราวประวัติความเป็นมาของแม่ชีไทย ว่ายังไม่สามารถรู้แน่ชัดว่ามี กำเนิดหรือมีความเป็นอย่างไร แม่ผู้บวชหรือแม่ชีก็ไม่ทราบ ส่วนใหญ่เข้าใจว่าเมื่อภิกษุณีเสื่อมสูญไป สตรีที่ฝึกฝนศาสนาที่มีความปรารถนาจะได้ศึกษาธรรมให้ลึกซึ้งก็พยายามหาทางละทิ้งชีวิตทาง โลกหันหน้าเข้าวัด นุ่งขาว ห่มขาว โกนผม โกนคิ้ว ถือศีล โดยทั่วไป สังคมมองว่าแม่ชีคือนักบวช แต่ไม่เคร่งครัดเท่าพระภิกษุ แต่ทางการมองว่าแม่ชีมิใช่ นักบวช เป็นเพียงอุบาสิกาเคร่งครัดในศีล 8 มากกว่าอุบาสิกาทั่วไป แม่ชีจึงมีสถานภาพไม่ชัดเจน ทำให้ไม่ได้รับการยอมรับนับถือของคน ในสังคม ผลคือ ทำให้บทบาทของแม่ชีในด้านต่างๆ ไม่ได้ได้รับการสนับสนุนเท่าที่ควร ทั้งจากภาครัฐ และประชาชน จากการศึกษานับแต่อดีต แม่ชีนับเป็นบุคคลที่มีความสำคัญไม่น้อยต่อ พระพุทธศาสนาในสังคมไทย แต่กลับไม่ได้รับการเหลียวแลหรือเอาใจใส่ให้ความช่วยเหลือจาก หน่วยงานของรัฐบาล โดยเฉพาะกรมการศาสนาซึ่งมีหน้าที่เกี่ยวข้องโดยตรง เพราะติดขัดอยู่ที่การ ตีความว่า แม่ชีมิใช่ นักบวชตามหลักพระพุทธศาสนา แม้อันในสายตาของประชาชนทั่วไปมองว่า แม่ ชีคือนักบวชในทางศาสนาก็ตาม³⁴

ปรีชา ช้างขวัญยืน เขียนเรื่อง “สตรีในคัมภีร์ตะวันออก” โดยศึกษาและวิเคราะห์จาก คัมภีร์ต่างๆ เช่น คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถศาสตร์ และพระมหาคัมภีร์ อัล-กุรอาน ยังชี้ให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างมโนทัศน์วัฒนธรรมของตะวันตกกับจิตนิยมทาง ศาสนาของตะวันออก และแนวคิดสตรีนิยม (Feminism) เป็นแนวคิดหนึ่งที่มีพื้นฐานมาจากวัฒนธรรม นิยมของตะวันตก สาเหตุที่ผู้หญิงบวชเป็นภิกษุณีไม่ได้ในปัจจุบันมาจากสาเหตุทาง ประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท ที่ทำให้การบวชภิกษุณีต้องขาดตอนลงและไม่มีภิกษุณี ที่จะทำหน้าที่เป็นอุปถัมภ์อันเป็นเงื่อนไขจำเป็นของการบวชภิกษุณี ทำให้นักสตรีนิยมอ้างเหตุ ไปถึงสมัยพุทธกาลที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้สตรีบวชง่ายๆ และจำนวนศีลของภิกษุณีที่มี มากถึง 311 ข้อ ในขณะที่ภิกษุถือศีลเพียง 227 ข้อ และการไม่มีการบวชภิกษุณีทำให้ผู้หญิงขาด

³³ ประคอง สิงหนาทนิตริภักซ์, “บทบาทของแม่ชีในการพัฒนาสังคม”, (วิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2516), น.15-120.

³⁴ สุขใจ พุทธิวิเศษ, “สถานภาพและบทบาทของแม่ชีในสังคมไทย : ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง”, (วิทยานิพนธ์สังคมวิทยา มหาวิทยาลัยมหิดล ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2527), น.10-160.

สถาบันทางศาสนาของตนเองว่าเป็นความเหลื่อมล้ำทางเพศ ขาดสิทธิในการบวช แม้จะมีสถานะเป็นเพียงอุบาสิกาก็ดี 8 ไม่เป็นที่นับถือเพราะมีศึลน้อยกว่าพระสงฆ์ หากบวชภิกษุณีได้ผู้หญิงก็จะมีฐานะเท่าเทียมกับผู้ชายในแง่สังคม ในข้ออ้างของนักสตรีนิยมดังกล่าว ปรีชา ช่างขวัญยืนได้กล่าวว่า เหตุผลเหล่านั้น ไม่ใช่เรื่องแปลกหากมุ่งเอาความเป็นหญิงเป็นชายมาเป็นใหญ่กว่าเหตุผลทั้งหมด แต่ต้องไม่ลืมว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงยินยอมให้ผู้หญิงบวชก็เพราะเหตุผลซึ่งไม่เกี่ยวกับเพศ ส่วนการที่ไม่ให้บวชตั้งแต่ต้น เป็นเหตุผลทางกฎหมายและสังคม แต่ในที่สุดเมื่อซึ่งใจระหว่างเหตุผลทั้งสองแล้ว จึงยอมให้ผู้หญิงบวช ไม่ใช่ทรงจำนนด้วยเหตุผลของพระอานนท์ แต่เป็นเพราะทรงเห็นปัญหาสำคัญซึ่งผู้เป็นภิกษุณีต่อไปจะต้องระมัดระวังยิ่งกว่าผู้ที่บวชเป็นภิกษุ การได้บวชยากจะทำให้คำนึงถึงเหตุแห่งการบวชยากและระมัดระวังรักษาสถาบันภิกษุณีที่เกิดขึ้นเป็นอย่างมาก และพระวินัยเหล่านั้นเป็นเครื่องยืนยันว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงระมัดระวังในเรื่องการบวชกุลสตรีเป็นอย่างมากนั้นถูกต้องแล้ว³⁵

ประเสริฐ ทองเกตต์ ได้ศึกษาเรื่อง “เหตุผลของการตัดสินใจบวชชี และความต้องการทางการศึกษาของแม่ชีไทย” โดยศึกษาจากแบบสอบถามแม่ชีไทยที่พำนักในวัดหรือสำนักชีไทยที่ได้ขึ้นทะเบียนเป็นสมาชิกสถาบันแม่ชีไทย จำนวน 334 คน จาก 8 จังหวัดทั่วประเทศ จากการศึกษาพบว่า เหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้หญิงตัดสินใจบวชชี เนื่องจากมีความศรัทธาในหลักธรรม และเพื่อเป็นสิริมงคลแก่ชีวิตมากที่สุด และเพื่อแก้บนสะเดาะเคราะห์ความเชื่อในอำนาจเหนือธรรมชาติ ส่วนเหตุผลที่ไม่สำคัญได้แก่ การแก้ไขปัญหาชีวิตของตนเองหรือครอบครัว การต้องการพัฒนาความรู้ คุณวุฒิ และการพัฒนาความก้าวหน้าของชีวิตในอนาคต การไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู การต้องการช่วยเหลือพระศาสนาและสังคม ต้องการชีวิตที่สงบสุข บุคคลอื่นชักชวน และความต้องการทางด้านปัจจัยขั้นพื้นฐาน แม่ชีส่วนใหญ่ต้องการศึกษาวิชาทางธรรม ส่วนวิชาสามัญทางโลก และวิชาชีพทางโลกสูงสุดต้องการศึกษาเพียงระดับขั้นพื้นฐานเท่านั้น มีจำนวนน้อยที่ต้องการรับการศึกษาในระดับสูงๆ ทั้งนี้ โดยทั่วไปแล้ว แม่ชีมีความต้องการให้รัฐหรือสำนักเรียนจัดการศึกษาเป็นแบบให้เปล่าในระดับชั้นเรียนในวัด หรือสำนักที่ตนสังกัดอยู่ โดยให้จัดแต่ภาคหรือปีการศึกษาเพียงหลักสูตรหรือระดับเดียว ในแต่ละวันให้จัดหลักสูตรละรอบ และให้จัดการทดสอบตัดสินผลการศึกษาเพื่อเลื่อนชั้นหรือเลื่อนระดับเพียงภาคเรียนปีการศึกษาละครั้ง ส่วนด้านมาตรฐานหลักสูตร ต้องเป็นหลักสูตรที่กระทรวงศึกษาธิการหรือกรมการศาสนาและมหาเถรสมาคมอนุมัติ และอนุญาตให้ใช้จัดสำหรับสมณเพศแล้วเท่านั้น ผลการเปรียบเทียบความต้องการ

³⁵ ปรีชา ช่างขวัญยืน, สตรีในคัมภีร์ตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2541), น.5-50.

ทางการศึกษาของแม่ชีไทยพบว่า ปัจจัยทางชีวสังคมของแม่ชีไทยเป็นตัวแปรสำคัญที่ทำให้ความต้องการทางการศึกษาของแม่ชีไทยแตกต่างกันหลายประเด็น³⁶

อุบาสิกา รัญจวน อินทรกำแหง ได้แสดงทัศนะของสตรีในพระพุทธศาสนาในเรื่อง “สิทธิสตรี วิ..ถึ..พุทธ” ได้กล่าวถึงแนวคิดสิทธิมนุษยชน สถานภาพ และบทบาทสตรีในพุทธศาสนา ยังสะท้อนสถานภาพของแม่ชี และแนวคิดเกี่ยวกับการบวชภิกษุณีในประเทศไทยว่า สถานภาพของผู้หญิงที่ปฏิบัติธรรมในประเทศไทยยังไม่ชัดเจน เพราะแม่ชี ก็คือ อุบาสิกา สมทานศีล 8 แต่งกายที่มีรูปแบบเฉพาะ อีกทั้งยังไม่มีการรับรองสถานภาพของแม่ชีอย่างเป็นทางการ เมื่อสถานะไม่ชัดเจนจะให้สังคมภายนอกรับรองจึงเป็นการยาก แต่ไม่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุณีเพราะตัดสินใจออกมาอยู่อย่างนี้ เพื่อความเรียบง่ายและถือว่าการบวชอยู่ที่ใจ ส่วนการเรียกร้องให้มีการบวชภิกษุณีสามารถทำได้ อยู่ที่จังหวะและโอกาสอันวัยก็สามารถทำได้³⁷

ยุพิน ดวงจันทร์ ได้ศึกษาเรื่อง “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทัศนะของแม่ชีสำนักวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนมกคล กาญจนบุรี” จากการศึกษาเปรียบเทียบพบว่า สถานภาพและทัศนะของสตรีทั้งสองกลุ่มแตกต่างกันอย่างชัดเจน คือ สำนักวัดปากน้ำอยู่ภายใต้การปกครองของพระสงฆ์ มีสถานภาพเหมือนผู้อาศัยวัด หน้าที่หลักได้แก่ การปรุงอาหารถวายพระภิกษุสามเณร มีเวลาในการปฏิบัติธรรมน้อย มีพื้นฐานการศึกษาน้อย พอใจในสำนักที่ตนเองอยู่น้อย ส่วนสตรีในสำนักปฏิบัติธรรมแดนมกคล มีการบริหารปกครองตนเอง ได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนโดยตรง มีเวลาในการปฏิบัติธรรมเป็นหลัก มีพื้นฐานการศึกษาระดับกลาง พอใจในสำนักที่ตนอยู่มาก ส่วนความคล้ายคลึงกัน คือ มีวิถีชีวิตเป็นนักบวชไม่อยู่ครองเรือน มีจุดหมายในชีวิต คือ เพื่อศึกษาคำสอนทางพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบทางใจ และเพื่อความพ้นทุกข์ สำหรับมูลเหตุในการบวชชี คือ เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา หนีปัญหา และแก้บนสะเดาะเคราะห์ ส่วนเป้าหมาย

³⁶ ประเสริฐ ทองเกตต์, “เหตุผลของการตัดสินใจบวชชี และความต้องการทางการศึกษาของแม่ชีไทย”, (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยศรีนครินทร โธม ประสานมิตร, 2534), น.10-150.

³⁷ รัญจวน อินทรกำแหง, สิทธิสตรี วิ..ถึ..พุทธ, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์เจนเดอร์เพรส, 2537), น.5-45.

ของการบวช คือ เพื่อศึกษาพระพุทธศาสนา แสวงหาความสงบและความสำเร็จในชีวิต มีโพธิปักขิยธรรม 37 ประการเป็นหลักในการปฏิบัติ³⁸

เจริญ ธิชากรณ์ ได้ศึกษาเรื่อง “การทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการในโครงการต่างๆ” โดยใช้แบบสอบถามแม่ชีที่ทำงานในสถาบันแม่ชีไทย จำนวน 178 คน จากการศึกษาพบว่า แม่ชีไทยจะทำงานในฐานะผู้ให้กำลังใจและสนับสนุนทางอารมณ์แก่ผู้รับบริการ โดยนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ ส่วนกิจกรรมที่ทำในระดับปานกลางคือ การจัดกิจกรรมอบรมคุณธรรม พัฒนาจิตใจแก่คนในชุมชน แนะนำชักจูงคนในชุมชนจัดกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา³⁹

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา ได้ศึกษาเรื่อง “แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย” โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแม่ชีที่ทำงานด้านการศึกษา ภิกษุ ภิกษุณีมหายาน และผู้ปฏิบัติงานของแม่ชีในประเทศไทย รวมทั้งหมด 25 รูป/คน จากการศึกษาพบว่า ภารกิจทางการศึกษาของแม่ชีเริ่มจากการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การให้การอบรมสั่งสอนตามความสนใจ ศักยภาพและความพร้อม ลักษณะการถ่ายทอดความรู้ เป็นลักษณะแม่ชีผู้พี่ หรือมีอายุพรรษามากกว่าสอนแม่ชีผู้น้อง การให้คำปรึกษาแนะนำสั่งสอนแก่อุบาสิกหรือเด็ก ต่อมา รูปแบบการสอนได้เปลี่ยนแปลง โดยแม่ชีได้เข้าร่วมให้การศึกษานอกหลักสูตรแก่ผู้ด้อยโอกาสที่ไม่สามารถเข้าเรียนตามระบบโรงเรียน โดยสาเหตุทางเศรษฐกิจ สังคม หรือเป็นผู้ด้อยโอกาสอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น เด็กยากจน เด็กกำพร้า และเด็กที่มาจากครอบครัวแตกแยก เป็นต้น การเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดตั้งศูนย์การศึกษาในโรงเรียน มีทั้งศูนย์ที่อยู่ในสำนักชี โดยแม่ชีจัดการเรียนการสอนเอง โดยการส่งเยาวชนในปกครองออกไปเรียนตามศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนที่จัดโดยรัฐ การจัดการศึกษาของแม่ชียังมีจุดอ่อน คือ การประกันคุณภาพการศึกษา การใช้เทคโนโลยีประกอบการเรียนการสอน และวิธีการสอน⁴⁰

³⁸ ยูพิน ดวงจันทร์, “สตรีกับการบวชในพระพุทธศาสนา ศึกษาเปรียบเทียบสถานภาพและทรรศนะของแม่ชีสำนักวัดปากน้ำภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร และสำนักปฏิบัติธรรมแดนหมามงคล กาญจนบุรี”, (วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ มหาวิทยาลัยมหิดล, 2541), น.15-180.

³⁹ เจริญ ธิชากรณ์, “การทำงานของแม่ชีไทยในฐานะผู้ให้บริการในโครงการต่างๆ” , (วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น.15-100.

⁴⁰ ปาริชาติ สุวรรณบุบผา, แม่ชีกับภารกิจทางการศึกษาในประเทศไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2545), น.10-120.

โสภา อ่อนโอภาส และคณะ ได้วิจัยเรื่อง “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพุทธศาสนา” โดยสัมภาษณ์ แม่ชีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา โดยมุ่งเน้นแม่ชีที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจยากจน ซึ่งกำหนดพื้นที่ 2 ส่วน ในเขตเมืองและนอกเมืองอำเภอพระนครศรีอยุธยา จากการวิจัยพบว่า แม่ชีส่วนใหญ่ยังคงเป็นผู้สูงวัย ด้อยการศึกษา สุขภาพไม่ดี ตั้งใจศึกษาธรรมเพื่อสงบจิตใจของตนเอง และมีสถานภาพในทางศาสนาไม่ชัดเจนว่าเป็นนักบวชหรืออุบาสิกา ซึ่งสะท้อนชีวิตของแม่ชีชัดเจนขึ้น โดยแม่ชีเป็นเพียงผู้หญิงกลุ่มหนึ่งที่เลื่อมใสศรัทธาด้วยการดำรงชีวิตคล้ายนักบวช มีชีวิตอย่างเรียบง่าย สมถะ อุปโภคบริโภคเท่าที่จำเป็นของชีวิต คือ มีปัจจัย 4 อาหาร ยารักษาโรค เครื่องนุ่งห่ม และที่อยู่อาศัย แต่การที่แม่ชีอยู่ได้เพราะต้องพึ่งพิงการสนับสนุนจากบุคคลอื่น หรือจากสมาชิกในสังคมที่มีจิตศรัทธา หากขาดผู้เลื่อมใสย่อมขาดแคลนปัจจัยการดำรงชีวิต อีกทั้งสถานภาพการเป็นนักบวชไม่ชัดเจน ไม่มีกฎหมายหรือระเบียบทางราชการใดๆ รองรับการเป็นนักบวชหญิงหรือแม่ชี การขาดโอกาสเข้าร่วมเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน หรือนักบวช แม้ว่าจะกระทำได้ในทางปฏิบัติ แต่ในทางกฎหมายซึ่งเป็นการยอมรับจากสังคมก็ยังไม่ปรากฏ ทำให้สมาชิกในสังคมยังคงคลั่งใจและสับสน โอกาสที่จะสนับสนุนช่วยเหลือทางสังคมย่อมมีน้อยหรือไม่มี แม้สถานภาพในแง่พุทธศาสนาไม่ชัดเจน แต่แม่ชีส่วนใหญ่เห็นว่า ตนเองมีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อการจรรโลงศาสนาด้วยการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนและการช่วยเหลืองานในวัด หรือทำบุญใส่บาตรพระภิกษุสงฆ์ การที่สังคมยังไม่เปิดโอกาสให้ผู้หญิงศึกษาและปฏิบัติธรรมเยี่ยงนักบวชอย่างเต็มที่เหมือนผู้ชาย จึงไม่มีมาตรการใดๆ สนับสนุนอย่างเป็นทางการ นอกจากความช่วยเหลือและวิจารณ์ญาณส่วนบุคคล ทำให้แม่ไม่สามารถพัฒนาศักยภาพของตนให้ช่วยเหลือผู้อื่นที่เดือดร้อนทุกข์ยากได้ตามความคาดหวังของสังคมที่มีต่อนักบวช⁴¹

Martine Batchelor ได้เขียนเรื่อง “Walking on lotus flower” แปลโดย อวยพร เชื้อนแก้ว ในชื่อเรื่อง “อย่างก้าวบนดอกบัว ชีวิตและประสบการณ์ของนักบวชหญิงในพุทธศาสนา” โดยนำเสนอมุมมองของผู้หญิงกับพุทธศาสนา จากประสบการณ์การฝึกสมาธิภาวนากับชีวิตประจำวันของภิกษุณี สามเณรี และแม่ชี ในประเทศต่างๆ เช่น ทิเบต เกาหลี ญี่ปุ่น ไต้หวัน เยอรมัน อเมริกา อังกฤษ อิตาลี ฝรั่งเศส เวียดนาม และไทย เป็นต้น ผู้เขียนได้กล่าวถึง ภิกษุณีในพระพุทธศาสนาจะมีสถานภาพแตกต่างกันไปตามเงื่อนไขทางสังคมและประวัติศาสตร์ของประเทศนั้นๆ โดยสรุป คือ ความเท่าเทียมเสมอพระสงฆ์ของภิกษุณีเกาหลี มีร้อยละ 90 ภิกษุณี

⁴¹ โสภา อ่อนโอภาส และคณะ, รายงานการวิจัยกรณีศึกษากลุ่มนอกกำลังแรงงาน “แม่ชี : วิถีผู้หญิงได้ร่วมเงาพุทธศาสนา”, (โครงการ การพัฒนาระบบสวัสดิการสำหรับคนจนและคนด้อยโอกาสในสังคมไทย สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย,2546),น.10-70.

ญี่ปุ่น ร้อยละ 60 ภิกษุณีได้หวั่น ร้อยละ 85 สามเณรีทิเบต ร้อยละ 45 และแม่ชีไทย ร้อยละ 15 ในเรื่องนี้ยังสะท้อนแนวคิดของแม่ชี ปทุมวรรณ ซึ่งเป็นแม่ชีไทย ต่อสถานภาพและบทบาทของแม่ชีในประเทศไทยว่า การปฏิบัติตามวินัยเป็นเรื่องสำคัญสำหรับแม่ชีผู้ปฏิบัติธรรม แม่ชีไทยจะได้รับการยอมรับให้เคารพพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ถือศีลมากกว่าแม่ชี ไม่ใช่เรื่องสถานภาพที่ดีน้อยกว่าหรือเหนือกว่า รูปแบบหรือวินัยเป็นพื้นฐานที่สำคัญ จึงไม่มีประโยชน์ที่จะมาถกเถียงเรื่องความไม่เท่าเทียมระหว่างเพศ เพราะจุดประสงค์ของการปฏิบัติธรรม คือ การบรรลุธรรม⁴²

นอกจากเรื่องแม่ชี และภิกษุณี ยังมีงานวิชาการด้านสถานภาพและบทบาทของสตรีปัจจุบัน ในหลายเรื่อง เป็นการศึกษาโดยใช้กรอบแนวคิดสตรีนิยม เช่น

สุธีรา ทอมสัน และเมทินี พงษ์เวช ได้เขียนเรื่อง “ผู้หญิงไทย : สถานภาพและบทบาทที่เปลี่ยนแปลง” โดยกล่าวถึง สถานภาพและบทบาททางเศรษฐกิจและสังคมของผู้หญิงไทยได้เปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นในหลายๆ ด้าน เช่น สุขภาพอนามัย การศึกษา อาชีพ และรายได้ แต่ก็ยังปรากฏความเหลื่อมล้ำระหว่างชายหญิงอยู่ เห็นได้จากการเมือง ผู้หญิงมีส่วนร่วมจำนวนน้อย ผลก็คือ ผู้หญิงมีโอกาส และบทบาทน้อยกว่าผู้ชายในการพิจารณากำหนดนโยบาย และทิศทางในการบริหาร และพัฒนาประเทศที่มีผลกระทบต่อชีวิตและสวัสดิภาพของผู้หญิงโดยตรง แต่ในภาพรวมแล้วผู้หญิงไทยมีบทบาทสำคัญต่อการพัฒนาประเทศด้านวัฒนธรรม สังคม และเศรษฐกิจ แม้จะต้องเผชิญกับปัญหา และอุปสรรคหลายประการก็ตาม⁴³

อมรา พงศาพิชญ์ และ วิมลศิริ ชำนาญเวช ได้ศึกษาเรื่อง “สถานภาพสตรีไทยทางกฎหมายและสังคม” จากกฎหมายต่างๆ เช่น กฎหมายรัฐธรรมนูญ กฎหมายแรงงาน กฎหมายอาญา กฎหมายครอบครัว เป็นต้น ได้กล่าวถึงสถานภาพของสตรีในพระพุทธานุศาสนาวีวาระเบียบศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับประเพณีดั้งเดิม การสอนศาสนาได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ว่า เป็นเครื่องมือในการสนับสนุนค่านิยมที่เป็นอคติต่อบทบาทหญิงชาย ความพยายามที่จะให้มีการบวชภิกษุณีได้ถูกหักท้วงจากมหาเถรสมาคม ขณะนี้ผู้หญิงสามารถบวชได้เพียง “แม่ชี” ซึ่งมีสถานภาพไม่เท่ากับภิกษุณี บางครั้งถูกมองว่ารับใช้พระสงฆ์ แต่ก็ถูกมองจากนักปกครองว่าเป็นนักบวช ไม่มี

⁴² Martine Batchelor, “Walking on lotus flowers”, อวยพร เชื้อนแก้ว, แปล, ย่างก้าวบนดอกบัวชีวิตและประสบการณ์ของนักบวชหญิงในพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2544), น. 10-60.

⁴³ สุธีรา ทอมสัน และ เมทินี พงษ์เวช, ผู้หญิงไทย : สถานภาพและบทบาทที่เปลี่ยนแปลง, (สถาบันวิจัยบทบาทหญิงชายและการพัฒนา, 2538), น. 10-60.

สิทธิเลือกตั้งได้ สถานภาพทางกฎหมายและสังคมของสตรีเกี่ยวกับศาสนา เป็นประเด็นเกี่ยวกับอุปสรรคทางสังคมซึ่งยากจะแก้ไข⁴⁴

จากเอกสารต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา นอกจากจะช่วยให้เกิดความเข้าใจเกี่ยวกับทัศนคติของพระพุทธรศาสนาต่อสตรี สถานภาพและบทบาทของสตรีในพระพุทธรศาสนา ไม่ว่าจะ เป็น ภิกษุณี และแม่ชี แล้ว ยังรวมถึงทัศนคติต่อการรื้อฟื้นการบวชภิกษุณีในประเทศไทย ซึ่งนำมาใช้เป็นกรอบความคิดในการศึกษาถึงการได้รับสิทธิที่จะบวชเป็นภิกษุณีของสตรีไทย ในกรอบของกฎหมายระหว่างประเทศและกฎหมายภายในต่อไป

1.6 ผลที่คาดว่าจะได้รับจากการศึกษา

1. ทำให้ทราบหลักเกณฑ์และสาระสำคัญของพันธกรณีระหว่างประเทศด้านสิทธิมนุษยชนที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคี หลายฉบับ โดยเฉพาะพันธกรณีที่มุ่งจัดการเลือกปฏิบัติต่อสตรีในทุกรูปแบบ ซึ่งนานาประเทศต่างให้การยอมรับว่าสิทธิสตรีควรที่จะได้รับอย่างเท่าเทียมกับชายและเมื่อประเทศไทยเห็นความสำคัญของสตรีว่าควรจะมีสิทธิเท่าเทียมกับชายในด้านต่างๆ ก็ย่อมจะนำมาสู่การยอมรับทางกฎหมาย ทางวัฒนธรรม ค่านิยมจารีตประเพณี ว่าสตรีก็ควรมีสิทธิที่จะได้รับการบวชเป็นภิกษุณีได้เช่นเดียวกับที่ผู้ชายได้รับการบวชเป็นภิกษุในพระพุทธรศาสนาได้
2. ทำให้ทราบถึงสาเหตุและอุปสรรคต่อการยอมรับและการเกิดขึ้นของภิกษุณีในประเทศไทยว่าแท้จริงแล้วเกิดจากสาเหตุใด รวมทั้งได้เห็นทัศนคติของบุคคลหลายๆ ที่มีความเห็นแตกต่างกันต่อการยอมรับให้มีการเกิดขึ้นของภิกษุณีในประเทศไทย
3. ทำให้ต้องค้นหาแนวทางในการใช้กฎหมายระหว่างประเทศต่างๆ ที่ประเทศไทยเข้าเป็นภาคีมาเป็นแนวทางต่อการให้สิทธิสตรีไทยได้สามารถมีสิทธิที่จะบวชเป็นภิกษุณีได้และการบวชเป็นภิกษุณีนั่นก็จะต้องได้รับการรับรองและคุ้มครองต่อหน้ากฎหมายเช่นเดียวกับที่กฎหมายให้การรับรองและคุ้มครองภิกษุด้วย

⁴⁴ อมรา พงศาพิชญ์ และ วิมลศิริ ชำนาญเวช, สถานภาพสตรีไทยทางกฎหมายและสังคม, (สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมและประสานงานสตรีแห่งชาติ, 2541), น. 15-40.